

Vladimír Černý

Gestapo proti katolické církvi Zásah vůči opatství augustiniánů na Starém Brně a následné soudní spory

Cílem této studie je ukázat perzekuci katolické církve v Protektorátu Čechy a Morava na příkladu akce nacistické tajné státní policie (Gestapa) proti augustiniánskému opatství v Brně roku 1943. Autor této studie se již řadu let věnuje výzkumu činnosti brněnské řídicí úřadovny Gestapa a zásah proti významné církevní instituci působící na území Brna stovky let představuje bezesporu jednu z významných operací provedených touto úřadovnou. Případ byl také vybrán z toho důvodu, že se k němu dochovalo množství archivních pramenů. Jde sice převážně o materiály soudní povahy, přesto lze na jejich základě celou kauzu poměrně dobře rekonstruovat.¹ Přes velký počet dochovaných pramenů však byla tomuto případu až dosud věnována ze strany historické obce minimální pozornost. Jedinou zmínku obsahuje monografie Františka Vaška a Zdeňka Štěpánka *Trnitá cesta moravského duchovenstva*, kde je případ popsán na polovině jedné strany.² Předložená studie tedy představuje první pokus o podrobný rozbor zásahu nacistického bezpečnostního aparátu vůči augustiniánskému opatství na Starém Brně a následných soudních procesů.

Perzekuce katolické církve v nacistickém Německu a Protektorátu

Perzekuce katolické církve v tzv. Protektorátu Čechy a Morava se v zásadě nelišila od situace v dalších evropských zemích okupovaných nacistickým Německem. Tento totalitní stát chápal církev (nejen katolickou) jako svého potenciálního protivníka a podle toho k nim také přistupoval. Vzájemné vztahy mezi Německem a Svatým stolcem měl řešit konkordát uzavřený 20. července 1933 ve Vatikánu.³ Měl jasný obranný

1 Konkrétně se jedná o archiválie jak z proveniencí Gestapa a německých soudních institucí, tak také poválečných československých policejních a soudních orgánů, které celou záležitost v letech 1945–1948 vyšetřovaly. Hlavní pramennou základnu ke zpracování dané problematiky představují archiválie uložené ve fondech Moravského zemského archivu v Brně. Jedná se zejména o fond C 43 Německý zemský soud v Brně, jehož karton 304 obsahuje spis 4 KLs So 160/44 zabývající se právě zkoumanou kauzou. Významný je také fond Mimořádný lidový soud v Brně (dále jen C 141), neboť právě tato instituce projednávala případy všech důležitých osob ze strany zatčených příslušníků Gestapa a udatců, kteří se na případu podíleli. Opomenout nelze ani materiály uložené ve sbírkách Historického oddělení Moravského zemského muzea v Brně, kde jsou k dispozici některé poválečné výslechové protokoly sepsané se zadrženými příslušníky Gestapa, vzpomínky pamětníků atd.

2 VAŠEK, František – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Trnitá cesta moravského duchovenstva (1939–1945)*. Nakladatelství Šimon Ryšavý, Brno 2003, s. 106.

3 Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich. *Deutsches Reichsgesetzblatt* (dále

charakter, i když zaručoval svobodu vyznání a veřejné provozování náboženských obřadů. Na jeho základě však fakticky skončila jakákoliv možnost politického katolicismu, protože článek 31 zaručoval existenci pouze katolickým organizacím výlučně náboženského charakteru, jejichž přesný výčet zde navíc nebyl uveden. Článek 32 se pak týkal odpolitizování duchovenstva. Církev tedy nadále neměla možnost otevřeně kritizovat narůstající brutalitu nacistického režimu, který navíc konkordát v případech svých vlastních zájmů nerespektoval.⁴

Vzrůstající perzekuce se dotkla i katolicky orientovaných periodik, jež byla podrobována silící cenzuře, došlo k zákazu řady katolických organizací a mnoho duchovních bylo zatčeno a odsouzeno či předáno do koncentračních táborů bez soudu. Soudní procesy kulminovaly v letech 1936–1937 zejména v souvislosti s „přečiny proti mravopověstnosti“, což bylo doprovázeno silnou tiskovou protikatolickou kampaní. Řada duchovních byla obviněna z homosexuálního chování a nacistický režim se i tímto způsobem snažil katolíky zdiskreditovat. Právě tento prvek měl sehrát neblahou úlohu v případech starobrněnského kláštera.

Reakcí na vývoj v Německu byla stížnost skupiny kardinálů, arcibiskupů a biskupů ve Vatikánu, kde předložili své výhrady týkající se porušování konkordátu ze strany nacistů papeži Piu XI.⁵ Výsledkem se stala německy psaná encyklika *S palčivou starostí (Mit brennender Sorge)* ze 14. března 1937, která ostře kritizovala nekřesťanský systém a brutalitu nacistů v Německu.⁶ Text encykliky koncipoval mnichovský arcibiskup kardinál Michael von Faulhaber (1869–1952) a konečnou podobu mu dal státní sekretář Eugenio Pacelli, pozdější papež Pius XII.⁷ Na Květnou neděli 21. března 1937 byla encyklika čtena z kazatelů všech německých kostelů, což postup Hitlerova režimu vůči katolíkům dále vyostřilo.

jen RGBI), Teil II, Nr. 38, 18. 9. 1933, s. 679–690. Dále KUPPER, Alfons (Hg.): *Staatliche Akten über die Reichskonkordatsverhandlungen 1933*. Matthias-Grünwald Verlag, Mainz 1969, s. 384–407.

- 4 K situaci církví v nacistickém Německu viz např. BOBERACH, Hans (Hg.): *Berichte des SD und der Gestapo über Kirchen und Kirchenvolk in Deutschland 1933–1944*. Matthias-Grünwald Verlag, Mainz 1971; SCHOLDER, Klaus: *Die Kirchen und das Dritte Reich. Band I. Vorgeschichte und Zeit der Illusionen 1918–1934*. Propyläen Verlag, Berlin 1977; SCHOLDER, Klaus: *Die Kirchen und das Dritte Reich. Band II. Das Jahr der Ernüchterung 1934*. Siedler Verlag, Berlin 1985; BESIÉR, Gerhard: *Die Kirchen und das Dritte Reich. Band III. Spaltungen und Abwehrkämpfe 1934 bis 1937*. Propyläen Verlag, Berlin 2001; STROHM, Christoph: *Die Kirchen im Dritten Reich*. C. H. Beck, München 2011.
- 5 Pius XI., vlastním jménem Achille Ratti (1857–1939), byl od roku 1914 ředitelem Vatikánské knihovny a v roce 1919 se stal papežským nunciem v Polsku. V červnu 1921 jej Benedikt XV. jmenoval milánským arcibiskupem. Po zvolení papežem 6. února 1922 byl především nucen čelit konfrontaci s narůstajícím počtem totalitních států v Evropě. V únoru 1929 byly podepsány tzv. Lateránské dohody s Italským královstvím, na jejichž základě mj. vznikl stát Vatikán. S Mussolinim se však papež dostal několikrát do konfliktu a 29. června 1931 odsoudil encyklikou *Non abbiamo bisogno* fašistické pojetí státu jakožto jeho pohanské zbožnění. Zemřel 10. února 1939 a Mussolini jeho smrt komentoval slovy *ten starý zatvrzelec je konečně na pravdě Boží*. Viz GELMI, Josef: *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Mladá fronta, Praha 1994, s. 264–272.
- 6 Text encykliky *Mit brennender Sorge* viz např. http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge_ge.html (citováno k 8. 8. 2014).
- 7 Pius XII. (1876–1958) znal německé poměry velmi dobře, jelikož působil od roku 1917 jako papežský nuncius v Mnichově a roku 1925 přesídlil do Berlína. Hodnost kardinála získal v roce 1929 a nedlouho poté se stal státním sekretářem ve Vatikánu. Papežem byl zvolen 2. března 1939. Kritiku si vysloužil

Vladimír Černý

Pokud jde o vztahy první Československé republiky se Svatým stolicem v meziválečné éře, byly zpočátku dosti problematické, ale postupně docházelo k jejich zlepšování.⁸ Během krizového roku 1938 stály špičky katolické církve na straně Československa a příznivý postoj vůči republice například zmínil ve své zprávě z 3. října 1938 tehdejší vyslanec ve Vatikánu Vladimír Radimský (1880–1977).⁹ V období druhé Československé republiky politická role katolické církve vzrostla zejména poté, co byla k 1. prosinci 1938 jmenována vlada v čele s Rudolfem Beranem.¹⁰ Křesťanská katolická orientace nyní měla ziskát na významu, což se v praxi projevilo mj. návratem křížů do školních tříd jakožto jednoho z prvních opatření Beranovy vlády.¹¹

Po odtržení českého pohraničí na podzim 1938 a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 přenesli nacisté svou proticírkevní politiku do nově ovládaného prostoru, což se projevilo různými formami omezujícími činnost katolické církve. Okupační orgány pochopitelně využívaly své dosavadní zkušenosti z Říše, a to jak v rovině politické, tak i administrativní, bezpečnostní a personální. Proticírkevní politiku uplatňoval okupační režim prostřednictvím státní správy. V Protektorátu šlo v prvé řadě o Úřad říšského protektora, jenž určoval základní linii této politiky.¹² Konkrétní zpravodajské úkoly pak prováděla Bezpečnostní služba (Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS) a silové zásahy v podobě zatýkání, domovních prohlídek a policejního vyšetřování Tajná státní policie (Geheime Staatspolizei – Gestapo) prostřednictvím svých řídicích úřadoven v Praze a v Brně a jim podřízených služeben. V rámci vnitřního uspořádání řídicích úřadoven působily referáty II B, jejichž pracovní naplň

pro svou autoritativní povahu a sklony k nepotismu, stejně tak jako kvůli údajně laxnímu postoji k nacistickým zločinům spáchaným v období druhé světové války. Snažil se však o zmírnění rasových zákonů zejména v Itálii. Viz BLET, Pierre: *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Matices cyrilometodějská, Olomouc 2001.

- 8 K této problematice viz HALAS, FRANTIŠEK X.: *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. CDK, Brno 2004; KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii Svatého Stolce a Československa. Církevní-politický vývoj v letech 1918–1993*. Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2005; PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928)*. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2012.
- 9 DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – ŠTOVÍČEK, Ivan (eds.): *Československá zahraniční politika v roce 1938, svazek II. Dokumenty československé zahraniční politiky. Řada A, díl 20/2. Ústav mezinárodních vztahů – Univerzita Karlova/Karolinum – Historický ústav Akademie věd ČR, Praha 2001, dokument č. 821, s. 494–497.*
- 10 Rudolf Beran (1887–1954) působil v agrární straně již od roku 1906 a v roce 1918 se stal jejím ústředním politickým tajemníkem. Tato funkce mu umožnila vybudovat rozsáhlý stranický aparát po celém Československu. V letech 1918–1920 byl poslancem Revolučního Národního shromáždění a následně v letech 1920–1939 Národního shromáždění. Roku 1935 se stal předsedou agrární strany a od 1. prosince 1938 do 27. dubna 1939 zastával funkci ministerského předsedy. V květnu 1941 zatkl Berana nacisté kvůli finanční pomoci domácímu odboji a poté byl odsouzen na 10 let. Roku 1947 jej Národní soud odsoudil k 20 letům těžkého žaláře. Zemřel ve věznici Leopoldov. Podrobně k Beranovi viz RO-KOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. ÚSTR – Vyšehrad, Praha 2011.
- 11 GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, s. 205.
- 12 STRÍBRNÝ, Jan: *Církev a náboženský život za nacistické okupace*. In: MACH, Jiří (ed.): *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce*. Město Dobruška, Dobruška 2009, s. 101.

Gestapo proti katolické církvi

byla označována slovy *církev, sekty, židé, zednáři*.¹³ Koordinaci proticírkevních zásahů od svého vzniku v září 1939 řídil Hlavní říšský bezpečnostní úřad (Reichssicherheitshauptamt – RSHA) jakožto nejvyšší policejně-bezpečnostní orgán nacistického Německa.¹⁴

Okupační režim byl samozřejmě konfrontován se skutečností, že se v Protektorátu hlásily ke katolické církvi téměř tři čtvrtiny obyvatelstva. Konkrétně šlo o 5 040 058 osob, tj. 74,05 %.¹⁵ Proticírkevní politiku tedy nacisté realizovali postupnými kroky. Nejprve došlo ke zrušení katolických spolků a během tří let byla postupně zlikvidována všechna katolicky orientovaná periodika. Jako poslední potkal roku 1942 tento osud literární revue *Řád*.¹⁶ Uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 postihlo také teologické vzdělávání, jelikož se pochopitelně týkalo i teologických fakult. Uzavřena tak byla česká Teologická fakulta Karlovy univerzity a Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci. Výuka bohoslovců mohla od té doby probíhat pouze v kněžských seminářích nemajících statut vysoké školy.¹⁷ Postupné zrušení postihlo i všechny katolické obecné, měšťanské a střední školy. Kříže z učeben státních škol pak byly opětovně odstraněny. Na druhé straně však nedošlo ke zrušení výuky náboženství, která dále probíhala na obecných a středních školách v rozsahu dvou vyučovacích hodin týdně. Státní zaměstnanci katolického vyznání nebyli kvůli svému přesvědčení propuštěni, jelikož toto spadalo do kompetence protektorátní vlády, která neměla na perzekuci katolíků zájem. Praktikujícím katolíkem byl i prezident Emil Hácha (1872–1945), jenž chodil každou neděli do kostela a o Velikonocích přijímal svátosti. Proto se společně s protektorátní vládou snažil v některých záležitostech ve prospěch katolíků intervenovat. Na katolické tradice se odvolávaly i organizace fašistického charakteru, jako například Vlajka.

Nacisté zasahovali také vůči některým řeholním domům a komunitám. Zde hrály kromě ideologických motivů nepřátelství vůči církvi svou roli i motivy majetkové. Už v červenci 1939 byl dosazen nucený správce do benediktinského kláštera v Rajhradě u Brna, avšak pozornost Gestapa se posléze soustředila zejména na benediktinské opatství v Praze-Emauzích.¹⁸ Pražská řídicí úřadovna Gestapa shromažďovala materiály týkající se tohoto opatství již od roku 1939 s cílem je zlikvidovat. Nasazení zde byli i konfidanti a díky jejich činnosti nacisté v červenci 1941 obžalovali řeholníky z držení odposlouchávacího zařízení a donutili je klášter opustit. Opat Arnošt Vykoukal (1879–1942) a další dva řeholníci pak zahynuli v koncentračních táborech.

-
- 13 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Naše vojsko, Praha 1986, s. 77.
- 14 Ke vzniku této instituce viz WILDT, Michael: Radikalizace a seberadikalizace roku 1939. Zrození Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt) z ducha masových vražd páchaných jménem německého extrémního národovectví. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*. Academia, Praha 2010, s. 21–53.
- 15 STRÍBRNÝ, Jan: *Církev a náboženský život za nacistické okupace*, s. 103.
- 16 MALÝ, Radomír: *Katolíci ve stínu hákového kříže*. Michael s. a., Frýdek-Místek 2006, s. 101.
- 17 STRÍBRNÝ, Jan: *Církev a náboženský život za nacistické okupace*, s. 103–104.
- 18 Tamtéž, s. 124.

Vladimír Černý

Také řeholníci z břevnovského kláštera čelili obvinění z přečinů proti válečnému hospodářství a jeho správce skončil v koncentračním táboře.¹⁹ Perzekuce byla vystupňována v době heydrichiády a 29. května 1942 také došlo k brutálnímu zásahu jihlavské služebny Gestapa vůči premonstrátské kanonii v Nové Říši nedaleko Telče. Záminkou se stalo udání obviňující řeholníky z poslechu zahraničního rozhlasu a vedení nepřátelských řečí proti Říši, ve skutečnosti se však nacisté hodlali zmocnit klášterního velkostatku. Celkem jedenáct řeholníků bylo zatčeno a kromě tří propuštěných noviců všichni skončili v Osvětimi. Zde v krátké době pět z nich zahynulo včetně opata Jana Pavla Součka (1887–1943).²⁰ Rostl také počet duchovních, kteří byli zatčeni a poslání do koncentračních táborů, především do Dachau.

Konflikty s okupačním režimem probíhaly i v rovině personální. V letech 1940–1941 postupně zemřeli českobudějovický biskup Šimon Bárta (1864–1940), brněnský biskup Josef Kupka (1862–1941) a pražský arcibiskup kardinál Karel Kašpar (1870–1941). Nacisté chtěli tato významná uprázdněná místa obsadit vlastními kandidáty, což však narazilo na odpor Vatikánu. Výsledkem sporu bylo neobsazení těchto míst až do konce války a jejich správa kapitulními vikáři.²¹ Přes tvrdou perzekuci se nacistům nepodařilo katolickou církev ovládnout a řada kněží spolupracovala s domácím odbojem.

Augustiniáni v Brně

Řeholní společenství byla budována takřka od samého počátku středověkého křesťanství a navazovala přitom na raně křesťanské komunity. Řídila se určitými postupně budovanými předpisy, jež se postupem času proměňovaly. V současné době má katolická církev pět řeholí, z nichž nejčastěji je pro svou jednoduchost a přehlednost používána řehole sv. Augustina. Tento světec žil v letech 354–430. Roku 396 se stal biskupem v severoafrickém městě Hippo Regius (dnešní Annaba v Alžírsku) a právě zde vyrostl v nejvýznamnějšího myslitele křesťanského starověku, jenž zůstal největší autoritou i ve středověké teologii a významem se mu mohl rovnat až sv. Tomáš Akvinský.²²

Samotný řád sv. Augustina byl však založen až bullou papeže Alexandra IV. *Licet Ecclesiae catholicae* z 9. dubna 1256. V dějinách církve existují tři řády používající označení augustiniáni. Jedná se o augustiniány kanovníky a dále tzv. obuté augustiniány, kteří jsou též nazýváni augustiniány poustevníci. Od nich se v 16. století jako refor-

19 KOLOUCH, František: *Odboj a utrpení. Římskokatolická církev v dějinách Československa. Období protektorátu*. Viz <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/katolicka-cirkev-v-obdobi-protektoratu-odboj-a-utrpeni/> (citováno k 8. 8. 2014).

20 Podrobně viz CHVÁTÍK, Jan: Zásah německých bezpečnostních složek proti premonstrátské kanonii v Nové Říši v květnu 1942 (K připomínce 800. výročí založení novoříšského kláštera). In: *Dačický vlastivědný sborník VI*. Spolek přátel muzea v Dačicích – Městské muzeum a galerie Dačice, Dačice 2011, s. 187–200.

21 MALÝ, Radomír: *Katolíci ve stínu hákového kříže*, s. 103–104.

22 FRANZEN, August: *Malé církevní dějiny*. Zvon, Praha 1995, s. 73–76.

23 BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Žebravé řády*. Díl III., sv. 2. Libri, Praha 2007, s. 17–18, 112–113.

Gestapo proti katolické církvi

movaná větev oddělili tzv. bosí augustiniáni.²³ V českých zemích zahájili augustiniáni činnost již krátce po svém vzniku a jejich úkolem bylo věnovat se duchovní správě, misijní a školské činnosti, vědeckému studiu a podobně. Na území města Brna se usadili v období vlády Lucemburků. Počátkem února 1350 vystavil moravský markrabě Jan Jindřich Lucemburský zakládací listinu nového kláštera tohoto řádu v místě zvaném „před hradbami“ nedaleko Běhounské (Rýnské) brány. O šest let později zde již byl vysvěcen kostel Panny Marie a sv. Tomáše.²⁴ Díky přízni zakladatelů a mnoha movitých podporovatelů získali augustiniáni v Brně značný majetek, avšak slibný vývoj přerušily husitské války, za nichž byl roku 1428 klášter údajně zcela zničen.

Koncem 15. století byl celý klášterní areál obehnan hradbami a začlenil se tak do vnitřního města. Tím se z něj stal i významný obranný prvek, jehož opevnění bylo dále zdokonalováno zejména v předbělohorské době. Ve druhé polovině 17. a počátkem 18. století zde probíhaly rozsáhlé stavební úpravy a v letech 1732–1750 došlo k vybudování nového barokního konventu s prelaturou podle plánů architekta Mořice Grimma.²⁵ Významný mezník v historii brněnských augustiniánů představoval 22. duben 1752, kdy byla bullou papeže Benedikta XIV. udělena tehdejšímu převorovi Matyáši Pertscherovi a jeho nástupcům opatská hodnost. Tím došlo k vyjmutí opatství z české řádové provincie a jeho přímému podřízení římskému vedení celého řádu. Císař Josef II. však roku 1782 rozhodl, že areál kláštera případně moravským stavům jako náhrada za zemský dům, který zabraly státní a zemské úřady. Augustiniáni poté obdrželi nové prostory v klášteře Aula sanctae Mariae řádu cisterciáček s kostelem Panny Marie. Areál se nachází na Starém Brně a po přestěhování konventu zde augustiniáni začali působit od roku 1783.²⁶

Tento klášter založila roku 1323 česká a polská královna vdova Eliška Rejčka pro ženskou řeholi cisterciáček. Josef II. rozhodl 18. března 1782 o zrušení tohoto kláštera a do jeho komplexu se v následujícím roce přestěhovali augustiniáni eremité. Následovaly stavební úpravy a systematicky byla budována knihovna, která se svým rozsahem stala největší v Brně. V průběhu 19. století proslul klášter jako kulturní centrum, kde se pěstovala zejména hudba. Jako dirigent a sbormistr v klášteře působili Pavel Křížkovský (1820–1885) a později také Leoš Janáček (1854–1928). Kulturní i vědecké aktivity podporoval zejména opat Cyril František Napp (1792–1867), ovšem klášter proslavil zejména pedagog, literární historik a zakladatel moderní genetiky Johann Gregor Mendel (1822–1884), který byl opatem od března 1868 do ledna 1884.²⁷

Význam kláštera však začal vlivem laicizace kulturního i vědeckého života upadat. V roce 1909 zde žilo dvacet řeholníků a jejich počet dále klesal. Přesto zůstávalo augustiniánské opatství důležitým centrem duchovního života na jižní Moravě. V obdo-

24 SAMEK, Bohumil: *Klášter augustiniánů v Brně*. Vydal augustiniánský klášter, opatství na Starém Brně ve spolupráci s Památkovým ústavem v Brně, Brno 1993, s. 3–5.

25 KUČA, Karel: *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Baset, Praha – Brno 2000, s. 291.

26 Prameny k historii augustiniánů na Starém Brně viz MZA, f. Augustiniáni Staré Brno 1233–1948/1950 (E 4), který je však badatelům přístupný pouze částečně.

27 Podrobněji viz MATALOVÁ, Anna – NIPPERT, Vladimír – ZEZULČÍK, Jaroslav: *Johann Gregor Mendel. Život a dílo*. Vydala obec Vražné ve spolupráci s Mendelianem Moravského zemského muzea a Okresním vlastivědným muzeem Nový Jičín, Vražné – Brno – Nový Jičín 1997.

Vladimír Černý

bí první republiky stál klášter u zrodu dvou nových brněnských kostelů, a sice kostela sv. Jana Nepomuckého ve Starém Lískovci (vysvěcen brněnským biskupem Josefem Kupkou 3. října 1926) a kostela sv. Augustina v Masarykově čtvrti (vysvěcen 5. května 1935).²⁸ Tyto aktivity spadaly do doby, kdy byl opatem František Saleský Bařina, který zastával tuto hodnost již od roku 1901.²⁹ Papež Pius XI. jej v prosinci 1933 jmenoval titulárním opatem velehradským a tento titul dodnes náleží Bařinovým nástupcům. Roku 1938 bylo v klášteře založeno Biblické muzeum.³⁰

Brněnská řídicí úřadovna Gestapa

Institucí okupačního režimu, jež tvrdým způsobem zasáhla do historie starobrněnského kláštera, se stala řídicí úřadovna Gestapa se sídlem v Brně. Po celé období nacistické okupace představovala hlavní represivní instituci nacistického bezpečnostního aparátu na území Moravy v jejích protektorátních hranicích. Její vznik spadá již do 15. března 1939, kdy do Brna dorazilo cca 70–80 příslušníků tzv. Einsatzgruppe 2. Společně s nimi přijela také skupina cca 30 příslušníků Gestapa ze Stuttgartu a obě skupiny se v rámci tzv. operačního oddílu VI Brno (Einsatzkommando VI Brünn) staly personálním základem budoucí řídicí úřadovny.³¹ Prvním sídlem tajné státní policie se stala budova brněnského policejního ředitelství, avšak již po třech týdnech bylo zabráno sídlo Zemské školní rady v Mozartově ulici č. 3, kam se Gestapo přestěhovalo během následujících tří týdnů po 15. březnu 1939. Budova musela být stavebně rozšířena a Gestapo zde sídlilo do konce roku 1940, kdy bylo přesunuto do nově upravených prostor v budově Právnické fakulty Masarykovy univerzity na Veveří č. 70.³² Ta pak byla sídlem řídicí úřadovny až do dubna 1945.

Její oficiální název zněl nejprve úřadovna tajné státní policie (Geheime Staatspolizeistelle) a k 1. září 1939 došlo k povýšení na řídicí úřadovnu (Geheime Staatspolizeileitstelle), jíž podléhaly všechny venkovské služebny Gestapa na Moravě.³³ Nadřízeným orgánem byl již zmíněný Hlavní říšský bezpečnostní úřad (Reichssicherheitshauptamt) se sídlem v Berlíně, přičemž Gestapo spadalo pod jeho sekci IV.³⁴ Prvním

28 ROFFEISOVÁ, Lenka: *Výstavba katolických chrámů ve městě Brně v letech 1918–1938*. Magisterská diplomová práce. Historický ústav FF MU, Brno 2011, s. 18–28, 34–37. Viz http://is.muni.cz/th/180360/ff_m/ (citováno k 8. 8. 2014).

29 František Saleský Bařina (1863–1943) pocházel z obce Břest. V letech 1906–1913 byl poslancem Moravského zemského sněmu v Brně a od roku 1907 také členem Panské sněmovny Říšské rady ve Vídni. V letech 1918–1919 zasedal i v československém Revolučním Národním shromáždění, ale funkce se posléze vzdal. Známý byl také jako překladatel z polštiny a ruštiny. Zemřel v Brně 22. září 1943, tedy v době, kdy již probíhalo vyšetřování kláštera Gestapem.

30 BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Žebravé řády*, s. 80.

31 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, s. 61–63.

32 Kol. autorů: Nacistický bezpečnostní aparát na Moravě v letech 1939–1945. In: *Sborník Matice moravské*, roč. LXXXIV. Krajské nakladatelství, Brno 1965, s. 232–257.

33 MZA, f. Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu v Brně (B 251), k. 4, sign. 1041, inv. č. 73, hlášení řídicí úřadovny Gestapa v Brně o přehledu rozmístění služeben na Moravě z 30. července 1940. Určeno brněnské pobočce Úřadu říšského protektora, s. 1–3.

34 Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA) byl zřízen k 27. září 1939 jakožto centrála bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei – Sipol) a bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst – SD). Původně se členil do

Gestapo proti katolické církvi

vedoucím brněnské řídicí úřadovny se stal vládní rada SS-Sturmabführer Günther Hermann, který zastával tuto funkci do května 1941.³⁵ Po něm převzal místo vedoucího vládní rada SS-Obersturmbannführer Wilhelm Nölle, jenž v Brně působil až do května 1944.³⁶ Právě v době jeho vedení řídicí úřadovny provedlo Gestapo akci proti opatství na Starém Brně.

Systém vnitřního členění brněnské řídicí úřadovny byl analogický s dalšími institucemi tohoto typu na území Říše a k jeho dotvoření došlo v Brně v průběhu roku 1940, načež se až do správní reformy realizované v letech 1943–1944 příliš neměnil. Úřadovnu tvořila tři oddělení, z nichž první řídilo osobní, technické a hospodářské záležitosti. Druhé oddělení bylo nazýváno výkonným a skládalo se celkem z třinácti referátů. Třetí se věnovalo obrannému zpravodajství. Rezistenční činnosti potíraly referáty druhého oddělení, přičemž personálně nejsilnější byl referát II BM vyšetřující občanské odbojové organizace.³⁷ Značný význam měl rovněž referát II A zaměřený na komunisty a obecně levicové hnutí odporu.³⁸ Ze změn vnitřní struktury, provedených

šesti sekcí, přičemž Gestapo spadalo pod sekci IV. Tu vedl po celou dobu její existence SS-Gruppenführer Heinrich Müller (1900–1945?). Podrobněji viz PAUL, Gerhard: „Bojující správa“. *Sece IV. Hlavního říšského bezpečnostního úřadu jakožto řídicí instance Gestapa*. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války*, s. 54–96.

- 35 Günther Hermann (1908–?) působil do března 1939 jako šéf úřadovny Gestapa v Kasselu a v říjnu 1938 se podílel na obsazování českého pohraničí. Poté zastával funkci vedoucího služebny Gestapa v Opavě a následovalo přeložení do Brna. Po zahájení operace Barbarossa byl Hermann postaven do čela Einsatzkommando 4b spadajícího pod Einsatzgruppe C a následně působil jako šéf Gestapa v chorvatském Záhřebu. Na území okupované Jugoslávie se měl podílet na mnoha válečných zločinech. Po válce jej československé úřady zapsaly na seznam hledaných válečných zločinců a StB jevíla zájem o jeho osobu ještě koncem 60. let. Trestně stíhán byl také na území Spolkové republiky Německo, ale výsledek tohoto stíhání není znám. Materiály z proveniencí StB týkající se jeho činnosti na území protektorátu viz ABS, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (dále jen 52), sign. 325-7-7. Zmínka o jeho trestním stíhání v SRN viz RÜCKERL, Adalbert (Hrsg.): *NS-Prozesse. Nach 25 Jahren Strafvollzug: Möglichkeiten – Grenzen – Ergebnisse*. C. F. Müller, Karlsruhe 1971, s. 105.
- 36 Wilhelm Nölle (1904–?) stál nejprve v čele úřadoven Gestapa v Trevíru a Luxemburgu. V Brně byl během prvního stanného práva předsedou stanného soudu a v době heydrichiády měl rozhodující podíl na tom, kdo byl před tento soud postaven. Pod jeho vedením provedlo brněnské Gestapo řadu významných akcí jak proti domácím rezistenčním organizacím, tak proti desantům vyslaným do Protektorátu z Velké Británie nebo Sovětského svazu. Dosáhl hodnosti vládního rady a SS-Obersturmbannführera. Po odchodu z Brna se jeho dalším působištěm stal jihofrancouzský přístav Marseille, avšak v září téhož roku jej vojenský soud odsoudil k šestiměsíčnímu vězení za zbabělost. Po válce nebyl v Československu postaven před soud, ale v Luxemburgu byl v roce 1951 odsouzen k dvanáctiletému trestu. Životopisná data viz FILIP, Vladimír – SCHILDBERGER, Vlastimil ml. – BŘEČKA, Jan – KUDĚLKOVÁ, Lenka: *Brno 1939–1945. Roky nesvobody* (díl II.). Nakladatelství „Josef Filip 1938“, Brno 2012, s. 78, 238. Dokumenty k W. Nöllemu viz také <http://www.olokaustos.org/bionazi/leaders/nolle.htm> (citováno k 8. 8. 2014).
- 37 *Moravské zemské muzeum – Historické oddělení* (dále jen MZM – HO), f. Písemnosti, inv. č. S 8059, konečná zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně o vyšetřování činnosti referátu II BM (po správní reformě označován IV 1b) brněnské řídicí úřadovny Gestapa datovaná 21. listopadu 1946. Dále viz také ŠEVEČKOVÁ, Jana: *Činnost referátu II BM brněnské řídicí úřadovny gestapa v letech 1939–1945* (Magisterská diplomová práce). Historický ústav FF MU, Brno 2009. Viz http://is.muni.cz/th/104970/ff_m/ (citováno k 8. 8. 2014).
- 38 MZM – HO, f. Písemnosti, inv. č. S 8068, konečná zpráva oblastní úřadovny StB v Brně týkající se vyšetřování činnosti referátu II A (IV 1a) brněnské řídicí úřadovny Gestapa datovaná 26. října 1946. K tomuto referátu viz také ADAMEC, Václav: *Referát II A brněnské gestapa 1939–1943*. Magisterská

Vladimír Černý

do roku 1943, je třeba zmínit vznik speciálního referátu II BM/So (zkratka od Sonderreferat) koncem roku 1939, jehož úkolem bylo vyšetřovat mimořádně rozsáhlé aktivity odbojové organizace Obrana národa.³⁹ Koncem roku 1942 vzniklo oddělení označované zkratkou SBF (Sabotage, Bahnen, Fallschirmagenten), které se zabývalo bojem proti parašutistům, pachatelům sabotáží a také pomalu se rozvíjející partyzánské formě rezistence. Významnou personální posilu brněnského Gestapa představoval kriminální rada SS-Sturmabführer Hugo Römer, který přijel do Brna v březnu 1942 a postavil se do čela III. kontrašpionážního oddělení.⁴⁰ Společně s kriminálním radou Ewaldem Taudtem⁴¹ a kriminálním radou Ottou Koslowským⁴² posléze vytvořil trojici důstojníků mající na chod Gestapa v Brně rozhodující vliv.

Během okupace se na brněnské řídicí úřadovně vystřídalo více než 800 zaměstnanců.⁴³ Celkově šlo o instituci s odborně zdatnou personální základnou a na svou dobu také kvalitně technicky vybavenou. Kromě teroru a brutality využívalo brněnské Gestapo při potírání české domácí rezistence dovedné metody zjišťování, odhalování a vyšetřování odbojové činnosti. Gestapo ovládalo i rafinované zpravodajské postupy včetně cílených provokací, působení konfidentů a využívání technických prostředků, jako například kontroly poštovních zásilek, odposlechů telefonních hovorů

diplomová práce. Historický ústav FF MU, Brno 2012. Viz http://is.muni.cz/th/243474/ff_m_b1/ (citováno k 8. 8. 2014).

- 39 K tomu viz nejpodrobněji KOPEČNÝ, Petr: *Obrana národa na Brněnsku 15. 3. 1939 – 29. 2. 1940*. Archiv města Brna, Brno 2006.
- 40 Hugo Römer (1897–?) byl v období heydrichiády přisedícím brněnského stanného soudu a podílel se na vynesení mnoha rozsudků smrti. Řídil také četné operace proti parašutistům a mj. 29. března 1944 vydal společně s vedoucím zlínské služebny Gestapa kriminálním radou Hansem Zieglerem rozkaz k zavraždění dvou britských leteckých důstojníků S/Ldr Thomase Kirbyho-Greena a F/O Gordona Kiddera, kteří uprchli ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. V letech 1944–1945 řídil řadu akcí proti partyzánům na Moravě a ještě v dubnu 1945 předsedal v Brně stannému soudu, který odsoudil k smrti 15 osob obviněných z rabování po náletech. Po válce údajně žil na území Spolkové republiky Německo. *ABS*, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-7-7, materiály k akci StB s krycím názvem Hermes, životopisné údaje a informace k činnosti H. Römera za okupace, s. 31.
- 41 Ewald Taudt (1909–?) byl v roce 1938 přidělen ke karlovarské služebně Gestapa a v následujícím roce jmenován do čela referátu II BM brněnské řídicí úřadovny. Vzhledem k rozsáhlé činnosti odbojové organizace Obrana národa na Brněnsku byl na podzim 1939 vyčleněn speciální referát II BM/So s Taudtem v čele k jejímu vyšetřování. Sídlil v budově zabraných Sušilových kolejí. V letech 1941–1942 působil Taudt ve funkci přisedícího stanného soudu a později řídil zpravodajský referát IV N. Po roce 1945 je jeho osud neznámý.
- 42 Otto Koslowski (1900–1947) působil nejprve u německé kriminální policie. V květnu 1933 vstoupil do nacistické strany NSDAP a od roku 1936 pracoval u Gestapa. Nejprve vedl exekutivní oddělení řídicí úřadovny v Kasselu a počínaje červnem 1939 začalo jeho působení v Brně. Zde nejprve řídil referát II A, načež v říjnu 1940 dosáhl hodnosti kriminálního rady. Počátkem roku 1941 převzal vedení II. oddělení (po správní reformě označovaného IV Ko) a tuto funkci zastával až do dubna 1945. Jeho aktivity však byly mnohem širší a při vyšetřování levicově orientovaného odboje působil i na území Slovenska, Maďarska a Bulharska. Koncem války uprchl do Bavorska, kde jej v září 1946 zatkl američtí zpravodajci a následně byl vydán do Československa. Mimořádný lidový soud v Brně ho odsoudil dne 3. května 1947 k smrti a téhož dne byl popraven. Viz *MZA*, f. C 141, k. 281, inv. č. 3240, spis Lsp 417/47.
- 43 Soukromý archiv Vladimíra Černého, dokument nadepsaný Zaměstnanci německé státní policie, vypracován Národní bezpečnostní stráží pro Moravu v Brně, č. Ia 649/45, 10 stran, nedatováno. Dále *ABS*, f. 52, sign. 52-84-2, složka Seznam příslušníků gestapa v kraji brněnském.

Gestapo proti katolické církvi

atd. Gestapo již přišlo do Brna kvalitně připraveno a vyškoleno předchozí činností svých příslušníků na území Německa, Rakouska a obsazeného českého pohraničí. Jeho úspěšnému působení napomáhala též skutečnost, že se zmocnilo nedotčených kartoték obyvatelstva vypracovaných československými policejními složkami v období první republiky, což velmi usnadnilo orientaci v nových podmínkách Protektorátu Čechy a Morava. Všechny uvedené skutečnosti se proto staly příčinou mnoha úspěšných zásahů proti domácímu odbojovému hnutí.

Církevními záležitostmi se na brněnské řídicí úřadovně zabýval referát II B, přičemž jeho označení bylo analogické ostatním řídicím úřadovněm a služebnám Gestapa. Ve vedení brněnského referátu stál nejprve do dubna 1942 vrchní kriminální tajemník Alfred Zimmermann⁴⁴ a po něm převzal funkci kriminální inspektor Leopold Gahleithner.⁴⁵ V budově řídicí úřadovny na právnické fakultě sídlil referát II B v přízemí a patřily mu kanceláře 14, 15 a 18–22. Při vyšetřování pochopitelně spolupracoval s dalšími referáty Gestapa. Kriminální zaměstnanec a tlumočnick Franz Hornisch⁴⁶ ve své poválečné výpovědi k činnosti referátu uvedl: *Dne 15. 11. 1943⁴⁷ byl jsem od referátu II D přidělen k referátu II B, jehož vedoucím byl vrchní policejní inspektor Gahleithner. Byl jsem přidělen k sektoru církevnímu a různých sekt (různé náboženské kroužky). Měli jsme označení jako pododdělení II B/1. Moje práce spočívala v tom, že jsem byl přidělen jako tlumočnick krim.[inálnímu] taj.[emníkovi] Adolfu Artlovi.⁴⁸ Vzhledem k tomu, že již v r. 1939 veškeré sekty a zednářské lóže a různé náboženské spolky svoji činnost zastavily, nebylo v tomto sektoru vlastně co dělat. Na základě zvláštního výnosu RSHA (říšského hlavního bezpečnostního*

- 44 Alfred Zimmermann (1901–1947) sloužil od roku 1934 u německé kriminální policie a po vzniku Gestapa byl přeložen k této složce. V Brně působil již od března 1939 a do svého odchodu v dubnu 1942 byl vedoucím referátu. Mimořádný lidový soud v Brně jej 1. února 1947 odsoudil k trestu smrti a téhož dne byl popraven. Viz MZA, f. C 141, k. 235, inv. č. 2776, spis Lsp 1893/46.
- 45 Leopold Gahleithner (1902–?) sloužil od roku 1929 u vídeňské policie a po anšlusu Rakouska byl převeden ke Gestapu, kde posléze získal hodnost vrchního inspektora. Do Brna přijel se skupinou vídeňských příslušníků Gestapa již 15. března 1939 a působil zde nepřetržitě až do dubna 1945. Vedl nejprve referát II F mající na starosti spisovnu a kartotéky, v letech 1942–1944 referát I H provádějící zabavování židovského majetku a mimoto mu byly na určitou dobu přiděleny ještě referáty II B a II E, který se týkal záležitostí osob, jež se neoprávněně vzdálily ze svých pracovních míst. Vedl tedy tři menší referáty současně a patřil k velmi aktivním příslušníkům brněnského Gestapa. Po správní reformě mu zůstal roku 1944 referát II E, přejmenovaný na IV 1c. Mimořádný lidový soud v Brně jej 23. dubna 1947 odsoudil k doživotnímu těžkému žaláři. Po rozhodnutí Generální prokuratury ČSR o upuštění od výkonu zbytku trestu byl 18. prosince 1955 vysídlen do Rakouska a žil ve Vídni.
- 46 Franz Hornisch (1915–?), rodák z Horních Heršpic jižně od Brna, byl původním povoláním stolař. Od 1. května 1939 do 10. dubna sloužil 1945 u brněnské řídicí úřadovny Gestapa jako kriminální zaměstnanec a tlumočnick, načež byl přeložen ke kriminální policii do Ostravy. Odtud se mu podařilo dostat se do amerického pásma na západních Čechách, kde byl zajat. Američané jej však předali Rudé armádě a do konce října 1947 byl v zajetí. Po propuštění jej zatkl československé bezpečnostní orgány. Mimořádný lidový soud v Brně ho odsoudil 3. prosince 1948 k 20 letům těžkého žaláře. Viz MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48.
- 47 Správně má být 1942.
- 48 Adolf Artl působil v hodnosti kriminálního tajemníka do roku 1944 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně a poté na služebně v Uherském Hradišti. Československá komise pro vyšetřování válečných zločinů ve Wiesbadenu ho zařadila roku 1946 na svůj pátrací oběžník A pod číslem 32, ale jeho osud zůstal neznámý. Základní biografické údaje viz ABS, f. 52, sign. 52–84–2, složka Seznam příslušníků gestapa v kraji brněnském, s. 3.

Vladimír Černý

úřadu) a BdS (vedoucího bezpečnostní policie) bylo zakázáno státně policejní zakročení proti církevním hodnostářům jakékoliv církve. V případě, bylo-li nutno přikročiti k nějakému zákroku, musel být učiněn předem dotaz na RSŠA, který pak rozhodl o dalším postupu. Pro tyto okolnosti byla pouze omezená činnost u tohoto referátu. Přesto však u tohoto referátu se konala přípravná práce k podchycení všech okolností k případnému rozpuštění církvi, především církve římskokatolické a evangelické. U našeho referátu bylo soustředěno dosti protistátního materiálu k zakročení proti různým příslušníkům církvi a řádů, proti kterým mělo být po skončení války ihned zakročeno a majetek církvi zabaven. Inspektor Gableitbner nám podotkl, že tento referát jest „referát budoucnosti“. Dostal jsem příkaz od vedoucího, že jsem musel chodit každou neděli a svátek do různých kostelů na bohoslužby a popřípadě rovněž na tzv. pouti. Moje činnost v těchto kostelích byla odposlouchávat kázání a podávat o tomto zprávy. Tyto práce museli (sic) rovněž prováděti u nás zaměstnané ženské síly. Dále bylo mou prací zpracovávat případy již zatčených kněží a podchytit je v kartotéce. Tato práce se vztahovala také na všechny kněze z celé Moravy, kteří dosud neměli co činiti se státní policií.⁴⁹

Přechovávání zbraní v klášteře a udání

Je pochopitelné, že církevní instituce s takovou tradicí, jakou mělo starobrněnské augustiniánské opatství, musela po 15. březnu 1939 upoutat pozornost nacistických bezpečnostních složek. Řídící úřadovna Gestapa však dostala příležitost k zahájení prošetřování místních poměrů až roku 1943, kdy obdržela několik anonymních dopisů. Všechny byly psány na stejném psacím stroji značky Underwood a podepsány jménem „Bednář“. Obsahovaly sdělení, že zdejší duchovní poslouchají zahraniční rozhlas a obsah vyslechnutých zpráv rozšiřují mezi dalšími osobami. Zmiňovaly také úkryt blíže neurčeného počtu zbraní v areálu kláštera.⁵⁰ Zbraně zde opravdu byly. Sluha Jan Pěta během poválečného vyšetřování uvedl, že řeholník Otakar Zadražil (řeholním jménem Alfons) mu již koncem roku 1939 a počátkem roku 1940 předal několik balíčků obsahujících revolvery a jednu šavli. Přitom mu nařídil, aby vše ukryl v umrlčí komoře nacházející se v objektu klášterního kostela.⁵¹ O zbraních věděli i další zaměstnanci kláštera. Farní úředník a kostelník Ladislav Drápal uvedl, že šlo celkem o tři pistole. Sám se o jejich existenci dozvěděl na přelomu let 1941 a 1942 tím způsobem, že jej kostelník Richard Kubica informoval o úkrytu revolveru v sakristii a také mu zbraň ukázal. Na dotaz, odkud revolver pochází, Kubica odpověděl, že zbraň našel německý ministrant Otto Alscher v lavici na kůru a předal mu ji. Jednalo se o zbraň patřící P. Zadražilovi. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha a vyhlášení druhého stanného práva oba muži nejprve pistoli ukryli v přístěnku umrlčí komory a posléze ji odevzdali dalšímu z řeholníků Florianu Jančíkovi

49 MZM – HO, f. Písemnosti, inv. č. S 8008, zápis výslechu Franze Hornische na Oblastní úřadovně StB v Brně pořizovaný 15. listopadu 1947.

50 MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48, zápis výslechu Franze Hornische na Oblastní úřadovně StB v Brně pořizovaný 25. března 1948.

51 Tamtéž, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, protokol sepsaný 9. července 1945 na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně s Janem Pětou, s. 27.

Gestapo proti katolické církvi

(Páter Fulgentius). Zahradník Jaroslav Hejl nakonec zbraň zakopal v klášterní zahradě, kde byla později nalezena Gestapem.⁵²

Gestapo zprvu nepřikládalo udáním větší důležitost. Dokládá to skutečnost, že vypátráním původu anonymů byl pověřen Franz Hornisch, který měl jakožto pouhý kriminální zaměstnanec u referátu II B jedno z nejnižších služebních postavení.⁵³ Z dochovaných archivních materiálů vyplývá, že Gestapo získalo ohledně autorství anonymních udání podezření na někoho ze zaměstnanců Zemské nemocnice v Brně. Není však zřejmé, na základě jakých indicií, protože výpovědi po válce vyšetřovaných členů Gestapa si odporují a jejich údaje je třeba brát s pochopitelnou rezervou. Hornisch provedl zkoušky všech psacích strojů v této instituci a poté již nebylo na základě otisků prstů obtížné zjistit, že pisatelkou anonymů je šestapadesátiletá ošetrovatelka Markéta Nováková.⁵⁴ Ta ve své poválečné výpovědi uvedla, že celkem třicet let pečovala o nemocniční kapli, přičemž měla možnost seznámit se s některými řeholníky augustiniánského kláštera.⁵⁵ Když byla usvědčena jako původce anonymních dopisů, byla zatčena a umístěna do vazby v ženském oddělení brněnské policejní věznice na ulici Cejl č. 71. Zde strávila dva měsíce a poté byla propuštěna.

Na případu se kromě Novákové aktivně podílela také Helena Franková.⁵⁶ Její osobní situace byla v období nacistické okupace komplikovaná vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o židovsko-německou míšenku (otec Žid, matka Němka). Zřejmě z důvodu osobního prospěchu navázala již roku 1940 první kontakty s nacistickými bezpečnostními orgány a posléze se stala udavačkou. Konflikty měla i se svými sousedy v činžovním domě v Dlouhé ulici č. 10, kde se posléze rozšířila informace o spolu-

-
- 52 Tamtéž, protokol sepsaný 9. července 1945 na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně s Ladislavem Drápalem, s. 26.
- 53 Hierarchie úředníků výkonné služby Gestapa od nejnižší služební hodnosti k nejvyšší byla následující: kriminální zaměstnanec, kriminální asistent, vrchní kriminální asistent, kriminální tajemník, vrchní kriminální tajemník, kriminální inspektor, kriminální komisař, kriminální rada, kriminální ředitel, vládní a kriminální rada, vrchní vládní a kriminální rada, vládní a kriminální ředitel, říšský kriminální ředitel. Viz SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, s. 414.
- 54 Markéta Nováková (1887–?) pocházela z Brna a v letech 1909–1945 pracovala v Zemské nemocnici u sv. Anny, během okupace jako ošetrovatelka na kožním oddělení. V areálu nemocnice také bydlela. Původně byla české národnosti, ale v lednu 1941 se přihlásila k národnosti německé – údajně z obavy, aby nepozbyla svého pracovního místa. Říšskoněmeckou státní příslušnost obdržela 21. ledna 1941 a poté se v úředních dokumentech psala jako Margarethe Nowak. V květnu 1945 byla jakožto Němka odeslána společným transportem brněnských Němců přes Pohořelice do Mikulova, odkud ji však poslali zpět do Brna. Zde se až do svého zatčení v září 1948 živila jako uklízečka. Dne 15. ledna 1947 obdržela od ÚNV města Brna prozatímní osvědčení o československém státním občanství.
- 55 MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48, zápis výslechu Markéty Novákové u Krajského soudu trestního v Brně 23. září 1948, s. 54–55.
- 56 Helena Franková (1895–?) absolvovala v Brně obecnou a měšťanskou školu s vyučovacím jazykem německým. Roku 1914 složila státní zkoušku z francouzštiny a tento jazyk pak soukromě vyučovala až do roku 1937. Tehdy začala učit na měšťanské škole v Brně, ale po zřízení Protektorátu musela jako židovská míšenka nastoupit bezplatnou dovolenou a posléze byla z pracovního poměru propuštěna. Následovala práce učitelky psaní na stroji v obchodní škole Merkur na Veverí ulici a v roce 1944 byla totálně nasazena u firmy Hofarth na Dornychu. Viz MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, životní data Heleny Frankové sepsaná 11. června 1945 v Brně při zahájení vyšetřování případu starobrněnského kláštera.

Vladimír Černý

práci Frankové s Gestapem.⁵⁷ Z její první poválečné výpovědi je zřejmý pochopitelný zájem na co největším zlehčení vlastního podílu na případu starobrněnského klášteřa, přičemž uvedla následující: *Když jsem ležela asi před dvěma roky v Úrazové nemocnici, navštívila mne asi 2x nebo 3x Marie Böhmová, Němka, bydlící u německé techniky, s níž jsem se seznámila asi 1/2 roku před svým příchodem do nemocnice v kavárně u Stojanoviče. Při jedné návštěvě mi Böhmová sdělila, že její dcera Olga Nöldnerová, bydlící u ní, úřednice u německého Kripa,⁵⁸ byla předvolána na Gestapo, kde na ní žádali, aby jim sdělila poměry ve starobrněnském klášteři. Při této příležitosti jsem Böhmové sdělila, že u mě byl rovněž 2x nebo 3x člen brněnského gestapa Hornisch, který se mě rovněž dotazoval na poměry ve starobrněnském klášteři. Jelikož jsem mu vždy řekla, že tyto poměry jsou mi neznámé, bez dalšího výsledku odešel. Nöldnerová měla podle prohlášení Böhmové vyšetřiti poměry v klášteři a sděliti výsledek Galeitnerovi (sic), členu Gestapa. Galeitnera jsem znala, jelikož si mě jednou předvolal na právnickou fakultu, kde se mě dotazoval, měla-li jsem známost s Drem Kratochvílem, kancléřem brněnské kapituly, dále se mě tázal na jeho politickou činnost a nevím-li nic o tom, kde má kapitula schované tajné spisy. Vícekrát jsem s Galeitnerem nemluvila. Při výsledku u Galeitnera jsem prohlásila, že nevím, kde se nachází spisy kapitulní. O politické činnosti Dra Kratochvíla jsem nic nevěděla, a proto jsem nemohla nic udati. Rovněž o činnosti jiných význačných brněnských duchovních hodnostářů jsem nemohla nic říci, poněvadž jsem je blíže vůbec neznala. Nöldnerová na naléhání Galeitnera vyšetřila poměry ve Starobrněnském klášteři a napsala udání, které mi pak po mém odchodu z nemocnice přinesla Böhmová s tím, abych jej podepsala. Podepsané udání jsem pak měla dáti asi panu Hornischovi (přesně si na to již nepamatuji). [...] Udání na církevní hodnostáře napsala Nöldnerová bez mého vědomí. Dověděla jsem se o tom teprve tehdy, až mi předložili udání k podpisu. Udání jsem neodevzdala proto, poněvadž jsem se nechtěla s celou touto záležitostí špinití.⁵⁹*

V průběhu vyšetřování však vyšly najevo další skutečnosti a Franková posléze přiznala, že ji během pobytu v nemocnici v březnu 1943 navštívil Franz Hornisch osobně a dotazoval se na poměry ve starobrněnském klášteři. Při této příležitosti se Hornisch setkal také s Marií Böhmovou, která údajně udržovala důvěrné kontakty s jedním z řeholníků, a byla proto dobře obeznámena s tamějšími poměry. Jelikož však došlo k nějakému konfliktu mezi Böhmovou a klášteřem, chtěla se dotyčná pomstít a již během nemocniční návštěvy podle Frankové *napovídala toho Hornischovi tehdy přede mnou mnoho a Hornisch si tehdy přímo dělal poznámky*.⁶⁰ Obě ženy poté dospěly k názoru, že Gestapo postupuje při vyšetřování celé záležitosti pomalu, takže nastylizují písemné udání, které Olga Nöldnerová přepsala na stroji a Franková podepsala. Adresátem

57 Tamtéž, protokol sepsaný 13. června 1945 na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně s vrchním finančním radou v. v. Viktorem Rumlerem, s. 17. Členové Národní stráže u 3. policejního revíru v Brně zaslali již 22. května 1945 na základě svědectví sedmi obyvatel domu v Dlouhé ulici č. 10 dopis do internačního tábora v Kounicových kolejích, kde se Franková v té době nacházela. Obsahoval příklady jejího negativního chování během okupace, kdy prý sousedům nadávala do „českých prasat“, „českých luder“ a podobně. Viz tamtéž, s. 29.

58 Zkratka od Kriminalpolizei – německá kriminální policie.

59 MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, protokol sepsaný 13. června 1945 s Helenou Frankovou na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně, s. 6.

60 Tamtéž, pokračování protokolu s Helenou Frankovou sepsané 9. července 1945, s. 8.

Gestapo proti katolické církvi

dopisu byl SS-Sturmbannführer Hermann Kluckohn vykonávající funkci pobočnicka tehdejšího zastupujícího protektora Kurta Daluegeho. Franková jej znala od roku 1940, kdy Kluckohnovi adresovala žádost, aby jako židovská míšenka mohla nadále vyučovat. K tomu uvedla: *Jemu jsme adresovaly udání ve věci starobrněnského kláštera proto, jelikož se nám zdálo, že brněnské gestapo nezakročuje ve věci starobrněnského kláštera dosti energicky, a my jsme předpokládaly, že naše oznámení vyvolá zákrok úřadu protektora u brněnského gestapa s pokynem energického postupu vůči starobrněenskému klášteru.*⁶¹ Koncept udavačského dopisu se dochoval a je součástí spisu Heleny Frankové a Jaroslava Matouška. Nese datum 1. dubna 1943.⁶² Obsahoval sdělení, že se příslušníci řádu i civilní zaměstnanci dopouštějí protiněmeckého jednání a ukrývají klášterní cennosti do bezpečí před německými úřady. Dále v něm byly informace o schůzkách některých kněží v cukrárně a kavárně Emanuela Tomana na brněnském náměstí Svobody č. 22, přičemž zde vedou politické rozhovory namířené proti Říši. Kněží kavárnu skutečně navštěvovali a Gestapo také obsah jejich údajných politických hovorů prověřovalo.⁶³

Udavačská činnost těchto žen však nebyla jediná a poměry v klášteře se staly objektem denunciací také ze strany Josefa Matouška, který pracoval jako komorník opata Bařiny.⁶⁴ Páter Florian Jančík jej charakterizoval takto: *Znám obviněného Matouška velmi dobře a vím, že týž vykonával svoji službu velmi nedbale, že byl prudký, že měl velmi často výstupy pro nedbalost ve službě. Z toho důvodu dal také Matoušek výpověď. Opat Bařina si naň často stěžoval, že nebývá v noci doma, a když si tak jednou stěžoval, vytýkal jsem toto jednání obviněnému, který mi řekl, že v noci byl doma, a když jsem jej usvědčil ze lži, tedy se vymlouval, že byl ve vinárně Jurišičově. Když jsem pak opět zjistil dotazem, že Matoušek ve vinárně nebyl, a dodatečně jsem se pak dověděl od syna majitele vinárny, že Matoušek byl tam prosit, aby v případě dotazu ze strany kláštera bylo potvrzeno klášteru, že Matoušek skutečně ve vinárně byl. Nato pak dal Matoušek sám výpověď a doslechl jsem se, že při odchodu prohlásil, že já za to budu pykat.*⁶⁵ Jančík dále jako možnou příčinu udání uvedl skutečnost, že věděl o Matouškových homosexuálních sklonech, což se dotýčný pochopitelně snažil utajit. Také další osoby hodnotily Matouška negativně vzhledem k laxnímu přístupu k pracovním povinnostem a z toho vyplývajícím konfliktům s představeným kláštera i dalšími členy augustiniánského řádu. Pro klášter se stal osudným zejména fakt, že Matoušek poslal své udání ve stejné době, kdy již mělo Gestapo určité poznatky o zdejším poměrech z dopisů Novákové a Frankové. Další udání tedy definitivně rozhodlo o zavedení rozsáhlého vyšetřování.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž, s. 10–11.

63 MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, zápis výpovědi Emanuela Tomana učiněná na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně 21. června 1945, s. 18.

64 Josef Matoušek (1904–1945) pracoval nejprve jako výpomocný dělník a teprve poté nastoupil na své místo ve starobrněnském klášteře.

65 MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, protokol výpovědi Floriana Jančíka sepsaný na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně 9. července 1945, s. 25.

Vladimír Černý

Vyšetřování Gestapa

Po shromáždění dostatečného množství poznatků bylo počátkem března 1943 rozhodnuto přikročit k prvním zatčením. Nejprve Gestapo vzalo do vyšetřovací vazby 3. tohoto měsíce P. Otakara Zadražila, jenž se stal klíčovou osobou celého případu.⁶⁶ Rodák z Břeclavi pocházel ze smíšeného česko-německého manželství (jeho otec Jan Zadražil byl Čech a matka Franziska, rozená Bayer, Němka). Po několika letech se rodina přestěhovala do Brna, kde Zadražil maturoval na reálném gymnáziu. Za první světové války sloužil v řadách c. a k. armády, přičemž absolvoval školu pro rezervní důstojníky. Po vzniku Československa navštěvoval jeden rok brněnskou techniku, ale studium chemie kvůli finančním potížím nedokončil a začal pracovat na ředitelství drah. Posléze však zahájil teologická studia a roku 1921 vstoupil jako novic do augustiniánského řádu. Studia na kněžském semináři v Brně pokračovala následující čtyři roky a v červenci 1927 byl Otakar Zadražil vysvěcen na kněze. Mezitím ještě sloužil v československé armádě a dosáhl hodnosti nadporučíka v záloze. Až do svého zatčení působil v klášteře augustiniánů na Starém Brně, pracoval jako učitel náboženství a v letech 1930–1938 byl členem Československé strany lidové.⁶⁷

Zatčení Otakara Zadražila provedl kolem poledne 3. března 1943 kriminální tajemník Otto Kriegisch z referátu II G brněnské řídicí úřadovny.⁶⁸ V bytě zadrženého kněze proběhla domovní prohlídka, během níž Gestapo zabavilo radiopřijímač a různé písemnosti. Zadražil byl poté převezen do budovy řídicí úřadovny k prvním výsledkům a následovalo uvěznění v policejní věznici Gestapa v Kounicových kolejích. Podle výpovědi Floriana Jančíka přišli Zadražila zatknout dva příslušníci Gestapa – jeden úředník neznalý češtiny (Kriegisch) v doprovodu tlumočnicka Otto Tuma,⁶⁹ přičemž nejprve kontaktovali vrátného Martina Lukáše. Ten je zavedl k Jančíkovi zastupujícímu tehdy Ladislava Příbyla (P. Alois) ve funkci prokuratury kláštera. Na požádání obou příslušníků Gestapa poslal Jančík pro Zadražila, kterého vzali do jeho bytu a po vykonání prohlídky odvedli s sebou.

66 MZA, f. E 4 bohužel v části Osobní spisy mnichů Zadražilův spis neobsahuje a nenacházejí se zde ani spisy ostatních řeholníků zatčených Gestapem v souvislosti s tímto případem. Při rekonstrukci Zadražilových životních osudů bylo tedy opět třeba vycházet ze soudních materiálů.

67 MZA, f. C 43, k. 304, spis 4 KLs So 160/44, personalie Otakara Zadražila sepsané kriminálním asistentem Gestapa Wolfgangem Karstenem 22. října 1943, s. 18–19.

68 Otto Kriegisch (1907–1947), rodák z rakouského Gurtenu, vstoupil již roku 1932 do rakouské nacistické strany NSDAP a ilegálně působil proti tehdejšímu režimu Engelberta Dollfuß. V roce 1934 byl odsouzen za přípravu k velezradě na tři roky vězení, ale po částečném odpykání trestu se mu podařilo uprchnout do Německa. Roku 1937 nastoupil ke kriminální policii v Berlíně a po anšlusu Rakouska v březnu 1938 následovalo přidělení k vídeňskému Gestapu. V Brně sloužil od 4. října 1939. Nejprve vedl u referátu II D evidenci zadržených osob. Od roku 1941 působil při referátu II G, kde zpracovával záležitosti týkající se poslechu zahraničního rozhlasu, zbraní, munice a výbušnin. Zůstal zde i po správní reformě, kdy byl tento referát přejmenován na IV 2. V listopadu 1944 se zúčastnil operace proti partyzánům v Beskydech s krycím názvem Tetřev. Mimořádný lidový soud v Brně ho 15. ledna 1947 odsoudil k trestu smrti a téhož dne byl i popraven. Viz MZA, f. C 141, k. 240, inv. č. 2796, spis Lsp 1913/46.

69 Otto Tuma působil jako tlumočnick a kriminální zaměstnanec u referátu II G brněnské řídicí úřadovny Gestapa. Po válce nebyl v Československu souzen a jeho osud zůstal neznámý.

70 MZA, f. C 141, k. 240, inv. č. 2796, spis Lsp 1913/46, závěrečná vyšetřovací zpráva k činnosti Otto Kriegische vypracovaná Oblastní úřadovnou StB v Brně 24. října 1946, s. 23–25.

Gestapo proti katolické církvi

Již první Zadražilovy výslechy ukázaly, že záležitost je většího rozsahu, takže v následujících měsících pokračovalo zatýkání dalších zainteresovaných osob.⁷⁰ Cíl Gestapa spočíval v prokázání činnosti proti Říši duchovních kláštera, jehož nemalý majetek by poté mohl být úředně zabaven.⁷¹ Dne 12. března následoval Ladislav Příbyl a kriminální tajemník Gottlieb Soukup společně s Hornischem zatkli 19. března 1943 P. Jančíka.⁷² Protože se jednalo o duchovní, byl informován i referát II B vedený tehdy vrchním kriminálním inspektorem Gableithnerem. Sám Soukup uváděl, že Gableithner předpokládal mnohem širší souvislosti případu a zapojení řeholníků ze Starého Brna do odbojové činnosti. Soukupova výpověď má značnou důležitost, takže je třeba uvést její podstatnou část: *Asi na jaře roku 1943 obdržel jsem od svého vedoucího referátu Leopolda Gableithnera služební příkaz pokračovati ve vyřizování záležitosti Augustiniánského kláštera. Gableithner a komisařský čekatel Mika provedli již v této věci výslechy. Pokud vím, byli páter Zadražil a Příbyl zajištěni referátem II G pro poslech cizího rozhlasu. Oznámení učinila německá nemocniční sestra zemské nemocnice v Brně Margarethe Novak. Gableithner byl asi uvědoměn referátem II G o tomto zajištění, poněvadž se jednalo o kněze, a přikázal odstoupiti další postup proti nim svému referátu. Gableithner se domníval, že tito duchovní mají nějaké politické spojení s Vatikánem v Římě prostřednictvím biskupa v Olomouci, proto se asi o tuto záležitost zajímal. Gableithner a Mika provedli tyto výslechy shora jmenovaných. Já jsem v té době vyřizoval návrhy na zbavení občanství. Jednoho dne přišel Gableithner ke mně a nařídil, abych předal vyřizování návrhu na zbavení občanství kriminálnímu tajemníkovi Ernstu Kochovi a já že budu dále pracovati s Mikou v záležitosti Augustiniánského kostela, kterou začali vyřizovat on a Mika. Páter Zadražil udal při výslechu, že má homosexuální sklony, že má neoprávněně dvě pistole a že poslouchal ve vrátnici cizozemský rozhlas s Příbylem, páterem Jančíkem a vrátným Lukášem. Odposlouchané zprávy byly předmětem rozhovoru s jinými duchovními při snídani, obědě nebo večeri. Politické spojení s olomouckým biskupem nebo s Vatikánem nemá a neví také o nikom, kdo by je také měl. Páter Příbyl přiznal při svém výslechu, že poslouchal jen cizozemský rozhlas, ale že nemá žádné spojení s olomouckým biskupem a Vatikánem. Zadražil a Příbyl nebyli mnou zajištěni. Stalo se to asi referátem II G. Zadražil obvinil pátera Jančíka při svém výslechu, že poslouchal cizí rozhlas. Gableithner se domníval, že tento může mít spojení s biskupem v Olomouci a s Vatikánem, po případě, že se dozví od něho, že je má. Byl proto Jančík na příkaz Gableithnera zajištěn v mé přítomnosti a kriminálního zřízence Hornische na jaře ve Starém Lískovci. Při tom byla provedena domovní prohlídka, jejíž výsledek byl však negativní. Jančík byl proto vyslýchán Mikou v přítomnosti mé a Hornische o obviněních vznesených na něho Zadražilem. Jančík obvinění Zadražilovo popřel co*

71 Tamtéž, zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně z 23. října 1946 o šetření v případě starobrněnského kláštera, s. 11.

72 Gottlieb Soukup (1901–1947) pocházel z Prahy a mládí prožil v Rakousku, kde roku 1927 nastoupil službu u ochranné policie, v jejichž řadách působil až do anšlusu v březnu 1938. Poté následovalo přefazení ke Gestapu. Do Brna přijel již 15. března 1939 a působil zde postupně u několika referátů řídicí úřadovny. V listopadu 1944 se podílel na velké protipartyzánské operaci v Beskydech s krycím názvem Tetřev a po ústupu Gestapa z Brna před Rudou armádou měl účast na potlačení květnového povstání ve Velkém Meziříčí a následném masakru jeho 60 účastníků. Mimořádný lidový soud v Brně ho odsoudil 9. ledna 1947 k trestu smrti a téhož dne byl i popraven. Viz MZA, f. C 141, k. 229, inv. č. 2685, spis Lsp 1794/46.

Vladimír Černý

nejrozhodněji. Poněvadž Gableithner nevěřil Jančíkovým údajům po přečtení zápisu o výslechu, byl Jančík na příkaz Gableithnera zajištěn. Příštího dne byl Jančík konfrontován se Zadražilem a tento jej znovu při tom obvinil, že poslouchal cizí rozhlas v přítomnosti vrátného Lukáše ve vrátnici a že potom o tom hovořil způsobem Němcům nepřátelským. Také při konfrontaci Jančík popřel obvinění Zadražilova. Výslech při konfrontaci byl veden osobně Gableithnerem. Při tomto výslechu, který se odbyval v kanceláři Gableithnera, byl jsem já, Mika, Hornisch a snad také kancelářská síla Melanie Wielandová.⁷³ Zadražil trval na tom, ač byl několikrát upomenut, aby mluvil pravdu, že Jančík s ním a Lukášem opětovně poslouchal cizí rozhlas a že hovořil o tom způsobem nepřátelským Němcům. Po konfrontaci byl Zadražil odveden a Jančík po celé hodiny dále o těchto obviněních vyslýchán. Jančík popřel i nadále Zadražilova obvinění. Poněvadž Gableithner jeho výpovědím nevěřil, byl ponechán dále ve vazbě. Asi druhého dne byl Lukáš, na rozkaz Gableithnera, Mikou a mnou přivezen z Augustiniánského kláštera a vyslýchán jako svědek v této záležitosti. Lukáš udal při výslechu, že skutečně poslouchal cizí rozhlas v přítomnosti Zadražila a Jančíka. Poněvadž byl mimoto obviněn Zadražilem, že mu prodal dvě pistole, a dále Zadražil udal, že Lukáš má ještě jednu pistoli, byl Lukáš také o této věci vyslýchán. Při tomto výslechu udal, že sice měl pistoli, ale že ji dal do úschovy svému bratru, který jest obecním strážníkem. Protože Lukáš nemohl ničeho udati o politickém spojení kněží Augustiniánského kláštera s biskupem v Olomouci a s Vatikánem, byl podle nařízení Gableithnera podle příslušnosti předán referátu II G (vedoucí referátu Schmidl) k dalšímu řízení. Jak se pamatuji, Mika se hlásil nemocným a já dostal od Gableithnera příkaz, abych dále pracoval v záležitosti Augustiniánského kláštera s kriminálním zřízcem Hornischem. [...] Při dalším výslechu obvinil Zadražil Jančíka, že dal v klášterní zabradě ukrýti nějaké zbraně. Jančík byl o tom znovu vyslechnut, ale popřel to. Po přečtení tohoto výslechu dal mi Gableithner služební příkaz, abych vyslechl o tomto úkrytu klášterního zabradníka (jeho jméno mi není známo). Zabradník udal zpočátku, že o žádném úkrytu zbraní neví. V dalším výslechu pak přiznal, že schoval na příkaz Jančíka zbraně a náboje v klášterní zabradě a hodil do vody v lednici různé čepele a hlavičku šrapnelu. Bylo to tam nalezeno. Gableithner odešel na dovolenou a zastupování převzal vládní rada Koschorke. Koschorke nařídil v zastoupení Gableithnera v klášterní zabradě pátrání po zbraních a munici a osobně je řídil. Zabradníkem ukryté zbraně a munice byly tehdy vykopány.⁷⁴

Tato další zatčení již provedli příslušníci Gableithnerova referátu II B. Jančík dále uvedl: *Jak si pamatuji, byl naším referentem Soukup pod patronací Gableithnera. Jak se mi tehdy zdálo, Soukupovi bych byl v prvních chvílích unikl, ale Gableithnerovi záleželo velmi na výsledku, a proto nás vyslýchal společně [se] Soukupem. Výsledky Gableithnerovy byly velmi prosté, protože mimo řvání urážel neustále náš stav. Zvláště zostřené výsledky, jako například bití nebo podobně, se mnou prováděno nebyly. Nakonec, když byl proti nám použit Weiss Adolf jako konfident, který byl nasazen mezi nás vězně a získáváním důvěry v něho na nás pak vytáhl potřebné věci, které pro sebe potřeboval, a tak nás všechny nakonec usvědčil. Sám osobně jsem*

73 Melanie Wielandová (1915–?) působila jako kancelářská pracovnice brněnského Gestapa. Mimořádný lidový soud v Brně ji 25. října 1946 odsoudil k sedmi letům těžkého žaláře. Po odpykání trestu se započítáním vazby byla 7. července 1952 propuštěna na svobodu. Viz MZA, f. C 141, k. 194, inv. č. 2080, spis Lsp 1122/46.

74 MZA, f. C 141, k. 229, inv. č. 2685, spis Lsp 1794/46, protokol sepsaný oblastní úřadovnou StB v Brně 25. října 1946 s Gottliebem Soukupem, s. 86–89.

Gestapo proti katolické církvi

se s Weisssem seznámil v cele, důvěřuje mu, protože jsem předpokládal, že Weiss – Žid nemůže věc zradit. Týkalo se to motáku, který jsem poslal prostřednictvím Weissse.⁷⁵

Přes snahu vyšetřovatelů Gestapa se nedařilo vězněně řeholníky a civilní zaměstnance kláštera usvědčit s výjimkou vrátného Martina Lukáše, narozeného 4. listopadu 1890 v Horním Němčí, okres Uherské Hradiště. Jeho spis se bohužel ve fondu C 43 Moravského zemského archivu nedochoval, takže podrobnosti k průběhu vyšetřování nelze rekonstruovat. Lukáš byl však pro nedovolené přechovávání zbraní odsouzen k trestu smrti a již 1. října 1943 v 16.43 hodin popraven v sekýrárně pankrácké věznicе v Praze.⁷⁶ Ostatní zadržení byli dále vyšetřováni a z Gahleithnerova popudu nasadilo Gestapo do Jančíkovy cely v policejní věznicі na Orlí ulici č. 30 židovského vězně Adolfa Weissse, který měl získat řeholníkovu důvěru právě pro svůj původ. Jančík skutečně Weisssovi uvěřil a poskytl některé informace o úkrytu zbraní v klášteře. Během vzájemných rozhovorů také uvedl podrobnosti týkající se poslechu zahraničního rozhlasu. Weiss byl poté nasazen i do cel dalších zadržených (z dochovaných výpovědí není přesně jasné ke komu) a získané poznatky sdělil Gahleithnerovi.⁷⁷ Podle výpovědi Franze Hornische předávali věznění členové starobrněnského kláštera Weisssovi motáky určené svým přátelům na svobodě, které Gestapo skutečně nechalo doručit. Stalo se tak ovšem až poté, co byl každý z nich ofotografován a zařazen mezi usvědčující materiály. Sám Hornisch je pak překládal z češtiny do němčiny.⁷⁸

Celkem došlo v případě augustiniánského kláštera na Starém Brně v období od 3. března do 17. listopadu 1943 k zatčení patnácti osob (mimo Martina Lukáše) s následným umístěním do policejní vazby. Byli to:

- Jan Beck, narozen 30. června 1924 v Brně, obchodní příručí, zatčen 31. srpna 1943;
- Jan Bednář, narozen 30. června 1889 v Jarošově, okres Uherské Hradiště, major československé armády v. v., zatčen 18. října 1943;
- Ladislav Drápal, narozen 24. července 1913 v Šitbořicích, okres Hodonín, oficiál farního úřadu na Starém Brně, zatčen 18. září 1943;
- Cyril Drápal, narozen 10. listopadu 1915 v Šitbořicích, okres Hodonín, ošetřovatel, zatčen 1. září 1943;
- Jaroslav Hejl, narozen 18. února 1884 v Lomnici, okres Tišnov, zahradník, zatčen 17. září 1943;
- Alexandr Chatrný, narozen 30. září 1900 v Újezdě, okres Velké Meziříčí, řidič a sluha JUDr. Hynka Bulína v Brně, zatčen 17. listopadu 1943;
- Florián Jančík (Páter Fulgentius), narozen 6. ledna 1912 v Zámku Žďár, okres Nové Město na Moravě, adjunkt řádové prokuratury augustiniánského kláštera v Brně a administrátor fary ve Starém Lískovci, zatčen 19. března 1943;
- Richard Kubica, narozen 29. dubna 1914 v Brně, kostelník, zatčen 17. září 1943;
- Josef Peška, narozen 9. února 1898 v Líšni, okres Brno, učitel náboženství

75 Tamtéž, zápis výslechu Floriana Jančíka 22. října 1946 na Oblastní úřadovně StB v Brně, s. 14.

76 RAMEŠ, Karel: *Žalují. Pankrácká kalvárie* (část druhá). Orbis, Praha 1946, příloha rejstřík odsouzených k smrti, s. XIII.

77 MZA, f. C 141, k. 272, inv. č. 3131, spis Lsp 266/47, dodatková zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně týkající se vyšetřování činnosti Leopolda Gahleithnera, 19. listopadu 1946, s. 139–140.

78 Viz poznámku č. 49.

Vladimír Černý

(katecheta), zatčen 8. listopadu 1943;

- Jan Pěta, narozen 8. dubna 1910 v Jasenicích, okres Náměšť nad Oslavou, sluha, zatčen 4. listopadu 1943;
- Ladislav Příbyl (Páter Alois), narozen 26. března 1899 v Rychlově, okres Holešov, řeholník augustiniánského kláštera v Brně, řádový prokurátor, zatčen 12. března 1943;
- František Rameš, narozen 15. května 1925 v Brně, zámečnický učeň, zatčen 27. října 1943;
- Alois Svoboda, narozen 7. července 1910 v Brně, zahradnický pomocník, zatčen 15. března 1943;
- Ladislav Všetečka, narozen 11. dubna 1881 v Rouchovanech, okres Hrotovice, úředník Finančního ředitelství v Brně, zatčen 19. října 1943;
- Otakar Zadražil (Páter Alfons), narozen 29. prosince 1900 v Břeclavi, řeholník augustiniánského kláštera v Brně, zatčen 3. března 1943.⁷⁹

Jelikož hlavní přečin většiny zatčených spočíval v zakázaném poslechu zahraničního rozhlasu, předal Gahleithner případ referátu II G k dalšímu šetření.⁸⁰ V rámci tohoto referátu dostal vyšetřování na starost kriminální asistent Wolfgang Karsten, který také sepsal se zatčenými podrobné protokoly.⁸¹ Ty se vesměs dochovaly a tvoří součást spisu 4 KLs So 160/44. Pozornost je třeba věnovat zejména výpovědi Otakara Zadražila, a to vzhledem ke skutečnosti, že jej Gestapo považovalo za hlavní osobu v celé kauze. Jako jediný z této skupiny byl také odsouzen k trestu smrti. V průběhu obsáhlé výpovědi zaprotokolované 12. října 1943 uvedl, že pravděpodobně roku 1926 zakoupil v Brně bubínkový revolver belgické výroby, na který vlastnil platný zbrojní pas. Na základě nabídky štábního kapitána Jana Bednáře pak získal další pistoli Browning ráže 9,35 mm, na nějž již úřední povolení neměl. Obě zbraně držel ve vlastnictví delší dobu a belgický revolver vyměnil s jistým Němcem Emilem Zavodníkem⁸² za jinou zbraň. Zavodníka znal ještě z dob, kdy tento působil v kostele augustiniánského kláštera jako ministrant. Po nacistické okupaci v březnu 1939 nejprve obě

79 MZA, f. C 43, k. 304, spis 4 KLs So 160/44, osobní údaje vyšetřovaných osob zaznamenané v rámci výslechovéch protokolů sepsaných se zatčenými kriminálním asistentem Gestapa Wolfgangem Karstenem od 12. října do 19. listopadu 1943, s. 18–67.

80 MZA, f. C 141, k. 272, inv. č. 3131, spis Lsp 266/47, zápis výslechu Leopolda Gahleithnera na Oblastní úřadovně StB v Brně 23. října 1946, úřední překlad z jazyka německého, s. 151–152.

81 Wolfgang Karsten (1911–?) pocházel z Brna a v březnu 1939 nastoupil dobrovolně službu u brněnského Gestapa. Nejprve působil jako tlumočnický v rámci referátu II A, kde také překládal česky psaná údaní do němčiny. Kromě toho působil jako cenzor zahraniční pošty. Od března 1942 pracoval u referátu II G a v listopadu 1944 byl přeložen jako samostatný referent na referát IV 1b. Mimořádný lidový soud v Brně jej 29. ledna 1947 odsoudil k doživotnímu těžkému žaláři. Viz MZA, f. C 141, k. 236, inv. č. 2785, spis Lsp 1902/46.

82 Emil Zavodník (1912–?) pocházel z německé rodiny žijící v Brně a od března 1939 do února 1943 pracoval v autodílně 21. policejního pluku jako mechanik. Jednalo se však o civilního zaměstnance a uniformovaným příslušníkem některé policejní složky nikdy nebyl. Roku 1943 narukoval do Wehrmachtu a v době vyšetřování případu augustiniánského kláštera sloužil jako svobodník (Gefreiter) ve Valašském Meziříčí. Posléze byl odvelen do Vídně a zde opět vykonával pro armádu práci auto-mechanika. Viz MZA, f. C 43, k. 304, spis 4 KLs So 160/44, závěrečná vyšetřovací zpráva referátu II G brněnského Gestapa k případu augustiniánského kláštera vypracovaná kriminálním asistentem Wolfgangem Karstenem 25. listopadu 1943, s. 78.

Gestapo proti katolické církvi

zbraně ukryl v prostoru kláštera, ale posléze je předal Zavodnikovi, který prý tehdy sloužil u německé ochranné policie (Schutzpolizei). Ten je předal nadřízenému a později údajně Zadražilovi řekl, že revolvery byly již zrezivělé a neschopné střelby, takže byly sešrotovány.⁸³

Ve své výpovědi Zadražil dále zmínil, že mu jeho známý Bednár někdy na přelomu let 1939 a 1940 předal balíček obsahující dvě pistole. Jednalo se prý o zbraně pocházející z dob první světové války, kdy Bednár působil v československých legiích v Rusku, a důstojník je chtěl uchránit jako památku. Zadražil předal balíček kostelníkovi Richardu Kubicovi, aby jej ukryl. Na svou obranu Zadražil prohlašoval, že jej s Bednářem pojilo přátelství již od roku 1926 a z toho důvodu chtěl prosbě dotyčného vyhovět. Stejně tak znal řadu let Zavodníka, který si od Zadražila půjčoval peníze. Na jaře 1942 předal Zavodník řeholníkovi zdarma další Browning a na otázku, odkud zbraň pochází, odpověděl, že ji dostal od zbrojmistra (Waffenmeister) ochranné policie. Zadražil měl tuto zbraň asi tři nebo čtyři měsíce ve svém psacím stole a poté ji ukryl pod lavici u kostelních varhan. Revolver zde našel německý ministrant a příslušník Hitlerjugend Otto Alscher a předal jej Kubicovi, který tehdy ovšem nevěděl, že zbraň ukryl Zadražil. Po vzájemné domluvě obou mužů byla pistole prozatímně uschována v sakristii s tím, že pro ni později naleznou bezpečnější místo v klášterní zahradě. O věci byl informován i P. Jančík. Společně pak byly ukryty i tři bodné zbraně (nůž a dvě dýky), ale jednalo se pouze o dekorační předměty. Pokud jde o zbraně u vrátného Lukáše, věděl prý Zadražil o třech revolvrech, které mu Lukáš sám ukázal. Jeden z nich pocházel také od Zavodníka, o původu ostatních řeholník vyšetřovatelé prohlašoval, že mu není znám.

Dále se Zadražil přiznal k poslechu zahraničního rozhlasu. Začal již po napadení Polska nacistickým Německem v září 1939, kdy nejprve poslouchal večerní vysílání z francouzského Štrasburku. Dále poslouchal zprávy pařížského rozhlasu a po pádu Francie v červnu 1940 přešel na vysílání BBC v němčině i češtině. Poslech londýnského rozhlasu trval až do Zadražilova zatčení počátkem března 1943. Vše se odehrávalo v řeholnickově klášterním bytě na přístroji značky Telefunken AMERIGO výrobního čísla E 46238. Poslech moskevského rozhlasu však Zadražil nepřiznal a prohlašoval, že se o něco takového nikdy nepokoušel. Obsah zpráv s nikým neprobíral, výjimku tvořil jen případ z konce podzimu roku 1942, kdy do Zadražilova bytu přišli kostelník Richard Kubica se zámečníkem Františkem Ramešem a sdělili mu svůj úmysl vyslechnout zprávy londýnského rozhlasu vysílané v češtině. K tomu jim dal své svolení. Pro Gestapo z této výpovědi vyplynulo, že Kubica i Rameš věděli o Zadražilově poslechu a stejně tak zahradnický pomocník Alois Svoboda. Kněz kromě toho ve své výpovědi uvedl, že slyšel o stejné věci ve vrátnici kláštera hovořit i Lukáše. Ze vzájemných rozhovorů Zadražil dále vyrozuměl, že zahraniční rozhlas poslouchali také Páter Ladislav Příbyl, katecheta Josef Peška a úředník Ladislav Všetečka.⁸⁴

83 Tamtéž, protokol sepsaný s Otakarem Zadražilem 12. října 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 18–20.

84 Tamtéž, pokračování protokolu sepsaného 12. října 1943 s Otakarem Zadražilem na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, s. 21–23.

Vladimír Černý

Obsah výše zmíněné Zadražilovy výpovědi měl pro Gestapo podstatný význam. Poté následovaly výslechy dalších zatčených osob. Pokud jde o výpovědi řeholníků a civilních zaměstnanců kláštera, týkaly se především ostatních vyšetřovaných záležitostí. Ladislav Všetečka jakýkoliv poslech zahraničního rozhlasu popřel s tím, že jeho rozhlasový přijímač je již dlouhou dobu provozu neschopný. Dále prohlašoval, že snad jen jednou v klášteře zaslechl informace, které mohly vzhledem k obsahu pocházet od roku 1926 a seznámil se také se Zadražilem, jehož navštěvoval v klášterním bytě. Zadražilovu výpověď ohledně zbraní však označil za *ne zcela správnou*.⁸⁵ Věc se prý odehrála tak, že po Zadražilově návratu z letního pobytu na Slovensku někdy v období let 1934–1937 kněz prohlásil, že se tam necítil bezpečně, a proto uvažuje o zakoupení střelné zbraně. Bednář mu nabídl svou pistoli a krátce poté mu daroval jeden bubínkový revolver s asi deseti náboji a také malou „dámskou“ pistoli. Obě zbraně vlastnil ještě z dob svého působení v ruských legiích. Asi o rok později mu obstaral další armádní pistoli. O tom, co se zbraněmi Zadražil dále dělal, neměl prý Bednář povědomost. Naposledy klášter navštívil v létě 1939 a s dotyčným poté čtyři roky nemluvil.⁸⁷

Po Bednářově výpovědi provedl Karsten 19. října odpoledne konfrontaci obou mužů a Zadražil během ní prohlašoval, že Bednář mu předal krabici se dvěma revolvéry až ve druhé polovině roku 1939 nebo počátkem roku 1940 z toho důvodu, aby je ukryl v klášteře. V rozsáhlém areálu prý budou bezpečně uschovány, zatímco v Bednářově malém bytě by mohly být nalezeny. Jednalo se o zbraně pocházející z dob důstojníkovy legionářské minulosti a z tohoto důvodu je nechtěl odevzdat navzdory úřednímu zakazu týkajícímu se vlastnictví zbraní. Armádní revolver pak od Bednáře zakoupil roku 1931. Bednář označil tuto výpověď opakovaně za nesprávnou a trval na tom, co již dopoledne toho dne vypověděl.⁸⁸

Následovaly výslechy dalších zatčených a je pochopitelné, že každý z nich se snažil svou účast na celé věci co nejvíce bagatelizovat. Richard Kubica například přiznal, že koncem roku 1939 uschoval společně s páterem Zadražilem dvě krabice, ale popíral, že by věděl o jejich nebezpečném obsahu. Duchovní prý prohlašoval, že si chce uschovat nějaké potraviny jako konzervy, sušenky a podobně. První zbraň uviděl Kubica až roku 1942, kdy ji našel Otto Alscher ukrytou pod lavicí za varhanami. Jednalo se o velký revolver s cca 10–12 náboji, který pak kostelník ukryl v sakristii klášterního kostela. Podle Zadražilovy reakce prý poznal, že vlastníkem zbraně musel být on.⁸⁹ Také oba zbývající zatčení kněží si byli vědomi vážnosti situace a podle toho vypoví-

85 Tamtéž, protokol sepsaný s Ladislavem Všetečkou 19. října 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 24–26.

86 Tamtéž, protokol sepsaný s Janem Bednářem 19. října 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 27–30.

87 Tamtéž.

88 Tamtéž, zápis konfrontačního výslechu Otakara Zadražila a Jana Bednáře 19. října 1943 provedený Wolfgangem Karstenem, s. 31.

89 Tamtéž, protokol sepsaný s Richardem Kubicí 21. října 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 32–35.

Gestapo proti katolické církvi

dali. Ladislav Příbyl doznal občasný poslech Londýna v letech 1939–1941 na přijímači značky Telefunken, který se nacházel v řeholnickově klášterním bytě. Tuto činnost prováděl až do zatčení také na klášterním statku v Šardicích, okres Kyjov, kde trávil část roku. Kromě zpravodajství se jednalo o poslech projevů představitelů československého exilu, zejména prezidenta Edvarda Beneše (1884–1948), předsedy exilové vlády Jana Šrámka (1870–1956) a dalších. O obsahu zpráv a projevů diskutoval zejména se Zadražilem, ale kromě Pešky už jmenovitě ve své výpovědi nezmínil nikoho, s kým by dále vedl *politické rozhovory*. Povědomí o zbraních v klášteře popřel.⁹⁰

Florian Jančík poslech zahraničního rozhlasu popíral a prohlašoval, že k něčemu takovému nikdy nedošlo. Bylo mu však známo, že zahraniční vysílání poslouchal Zadražil, a podle jeho názoru o tom musely vědět téměř všechny osoby v klášteře, protože dotyčný často na toto téma hovořil. Pokud jde o zbraně, doznal se Jančík Gestapu k tomu, že s Drápalem a Pětou prohlédli úkryt v umrlčí komoře, kde se nacházely dvě pistole uschované Zadražilem. Jelikož se jednalo o období druhého stanného práva vyhlášeného po atentátu na Reinharda Heydricha a vlastnictví jakýchkoliv zbraní se trestalo smrtí, měl Jančík v úmyslu pistole zničit. Obě i s náboji proto převzal do úschovy a nejprve je chtěl rozbít kladivem, ale od tohoto záměru jako příliš nebezpečného upustil. Také vhození pistolí do řeky zavrhnul z podobného důvodu, a proto nakonec požádal o radu zahradníka Jaroslava Hejla. Ten mu sdělil, že již roku 1939 zakopal v klášterní zahradě zbraň z majetku prof. MUDr. Miroslava Křivého (1896–1942) zemřelého v Mauthausenu, a toto je nejlepší způsob, jak se jich zbavit. Hejl potom ukryl pod zem i zbývající dvě pistole, přičemž Jančík osobně přítomen nebyl. Dále do protokolu uvedl, že měl povědomí o několika šavlicích či jiných sečných či bodných zbraních nacházejících se v klášteře a pocházejících z majetku zesnulého opata Bařiny. V době stanného práva sám jednu šavli zničil přelomením.⁹¹

Na základě výpovědí zatčených a dalšího šetření sepsal Karsten závěrečnou vyšetřovací zprávu.⁹² Gestapo již mělo v té době množství poznatků a navíc došlo během domovních prohlídek k zabavení celkem čtyř rozhlasových přijímačů patřících Zadražilovi, Příbylovi, Svobodovi a Chatrnému. Zajištěny byly také tři pistole s 36 kusy munice.⁹³ Zadražila poté vyslyšali úředníci Německého úředního soudu (Deutsches Amtsgericht) v Brně a k případu vrátného Lukáše prohlásil, že u něj viděl tři zbraně, ale nepamatuje si již, zda to bylo před vznikem Protektorátu, nebo až poté. Bylo mu také známo, že vlastnit střelné zbraně je zakázáno.⁹⁴ Ve stejný den byli před soudem vyslechnuti i další obvinění v tomto případě a došlo k vydání zatykače s tím, že se dotyční provinili podle §§ 1 a 2 nařízení o poslechu zahraničního rozhlasu z 1. září

90 Tamtéž, protokol sepsaný s Ladislavem Příbylem 1. listopadu 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 51–54.

91 Tamtéž, protokol sepsaný s Florianem Jančíkem 2. listopadu 1943 na řídicí úřadovně Gestapa v Brně, referát II G. Zapsal kriminální asistent Wolfgang Karsten, s. 55–59.

92 Tamtéž, závěrečná vyšetřovací zpráva o vyšetřování případu Otakara Zadražila datovaná 25. listopadu 1943, s. 72–81.

93 Tamtéž, zpráva referátu II G brněnského Gestapa určená německému Úřednímu soudu (Amtsgericht) v Brně z 30. listopadu 1943. Nestř.

94 Tamtéž, zápis výslechu Otakara Zadražila u Německého úředního soudu v Brně 2. prosince 1943, s. 83.

Vladimír Černý

1939.⁹⁵ Zdražil, Hejl a Bednář dále porušili § 1 nařízení říšského protektora o změnách v držbě zbraní na území Protektorátu Čechy a Morava z 6. května 1940.⁹⁶ Devět osob se poté ocitlo ve vyšetřovací vazbě, zatímco bratři Ladislav a Cyril Drápalové a Péťa byli od tohoto dne vyšetřováni na svobodě (k propuštění Jana Becka došlo již 29. září 1943). Vyšetřování podílu Rameše s Vsetečkou na případu s ohledem na nedostatek důkazů skončilo.

Co se týká nalezených zbraní, provedená expertiza potvrdila jednak poloautomatickou šestirannou pistolí ráže 6,35 mm belgické výroby, místy sice silně korodovanou, ale přesto ještě použitelnou. Druhá zbraň byla identická s první a plně použitelná, ve třetím případě se jednalo o německou pětirannou poloautomatickou pistolí Walter model 9 ráže 6,35 mm, jež byla také shledána plně použitelnou. V rámci testů byly z každé zbraně zkušebně vypáleny tři rány.⁹⁷

Oficiální protokol o použitelnosti všech tří zbraní je však třeba zpochybnit na základě skutečností zjištěných poválečným vyšetřováním. Realita totiž zřejmě byla taková, že vzhledem k uložení pistolí na nevhodném, vlhkém místě je silně zasáhla koroze a postupně se dostaly do stavu naprosto neumožňujícího jakékoliv použití. Vyšetřující referenti (pravděpodobně na Soukupův popud) je však nechali vyčistit a jako střelbyschopné byly pak zbraně předloženy během soudního přelíčení, což by nepochybně přispělo k vynesení tvrdšího rozsudku. Pouze díky zákroku tlumočnicka Gestapa Leopolda Zellweckera,⁹⁸ který o této skutečnosti uvědomil právní zástupce obžalovaných, nemohla být tato akce nacistické tajné policie úspěšná. Zellwecker také na vlastní popud informoval Jančíka o průběhu vyšetřování v době jeho vazby ve věznici bývalého policejního ředitelství na Orlí č. 30. Podařilo se mu do objektu dvakrát proniknout s pomocí služebního odznaku Gestapa, přestože jej jako pouhý tlumočnick a řidič nesměl používat a celou akcí značně riskoval. Mimoto se Zellwecker pokoušel u Soukupa za Jančíka intervenovat, avšak byl striktně odmítnut se slovy: *Co se zajímáte o takové zločiny, velezrádce a Čechy, kteří by nás gestapáky utopili, kdyby měli tu možnost, na lžíci vody?*⁹⁹

95 Verordnung über außerordentliche Rundfunkmaßnahmen. In: *Deutsches Reichsgesetzblatt*, Teil I (dále RGBl, I), Nr. 169, 7. 9. 1939, s. 1683.

96 Verordnung der Reichsprotektors zur Abänderung über den Waffenbesitz in Gebiete des Protektorats Böhmen und Mähren. In: *Verordnung des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Abänderung*, 1940. Böhmisch-Mährisches Verlag und Druckerei, Praha 1940, s. 187.

97 MZA, f. C 43, k. 304, spis 4 KLs So 160/44, popis zajištěných zbraní z 21. prosince 1943 určený Vrchnímu státnímu zastupitelství při Německém zemském soudu v Brně. Vypracoval jej vrchní strážmistr (Hauptwachtmeister) německé ochranné policie Nesnidal, s. 110.

98 Leopold Zellwecker (1879–?) působil od srpna 1943 do června 1944 jako tlumočnick a řidič brněnského Gestapa.

99 MZA, f. C 141, k. 229, inv. č. 2685, spis Lsp 1794/46, Konečná zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně o vyšetřování činnosti Gottlieba Soukupa datovaná 1. listopadu 1946, s. 4–9 a tamtéž, protokol sepsaný s Leopoldem Zellweckerem na Oblastní úřadovně StB v Brně téhož dne, s. 29.

Obvinění z homosexuality

V průběhu vyšetřování se objevilo další obvinění v podobě homosexuality, což byla v té době z hlediska trestního práva závažná záležitost. Gestapo podobná obvinění v politicky významných kauzách mnohokrát zneužilo a u některých případů se jednalo o události zcela smyšlené. Také nacistická justice zneužívala tyto kauzy při pronásledování duchovních v Německu již ve druhé polovině třicátých let. V případě kláštera na Starém Brně byl však základ obvinění reálný. Homosexualitu některých osob zatčených v souvislosti s tímto případem totiž po válce československým vyšetřujícím orgánům potvrdil řeholník Jančík. Stejnou informaci poskytl také spoluautor knihy *Trnitá cesta moravského duchovenstva* JUDr. František Vašek, který se v minulosti případem starobrněnského kláštera zabýval.¹⁰⁰

Homosexuální styky byly trestné jak v období Rakouska-Uherska, tak i za první Československé republiky. V českých zemích tehdy stále platil trestní zákon z roku 1852, jenž v § 129 b) prohlašoval *smilstvo proti přírodě s osobami téhož pohlaví* za zločin.¹⁰¹ Stanoven zde byl trest těžkého žaláře v rozmezí od jednoho do pěti let. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi platil uherský trestní zákon z roku 1878, který stíhal pouze styky mezi muži trestem vězení do jednoho roku. Jednalo se tedy o právní dualismus existující po celou dobu existence první i druhé republiky.¹⁰² V německém trestním právu došlo v roce 1935 k novelizaci § 175 trestního zákona z roku 1871, přičemž byl termín *smilstvo proti přirozenosti* změněn na pouhé *smilstvo* a trestal se vězením do pěti let. V praxi se tak v nacistickém Německu rozšířilo spektrum praktik stíhatelných podle tohoto paragrafu, i když u osob mladších 21 let bylo možné upustit od potrestání v případech považovaných za lehké.¹⁰³ Ve stejném roce byl však přidán § 175a týkající se *těžkých případů smilstva*. Zde nesměl být trest ani v případech polehčujících okolností nižší než tříměsíční vězení a horní sazba se pohybovala ve výši deseti let. Vše se týkalo pouze styků mezi muži.¹⁰⁴

Roku 1937 vznikla v nacistickém Německu specializovaná instituce pod názvem Říšská ústředna pro potírání homosexuality a potratů. O tři roky později vydal říšský vedoucí SS Heinrich Himmler (1900–1945) výnos, na jehož základě měli být posláni do *ochranné vazby* v koncentračním táboře všichni homosexuálové, kteří svedli více než jednoho partnera a byli předtím propuštěni z výkonu trestu uloženého soudem.¹⁰⁵

100 AA, rozhovor autora s JUDr. Františkem Vaškem ze dne 20. února 2008.

101 MILOTA, Albert: *Učebnice obojího práva trestního platného v Československé republice. Právo hmotné*. Nakladatelství J. Gusek, Kroměříž 1926, s. 230.

102 Podrobně viz SEIDL, Jan: *Úsilí o odtrnění homosexuality za první republiky*. Rigorózní práce. Historický ústav FF MU, Brno 2007, s. 15–24. Viz http://is.muni.cz/th/64594/ff_r/stesura_rigo.pdf (citováno k 8. 8. 2014).

103 Geneze příslušného § 175 německého trestního zákona viz FUCHS, Thomas: *Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. Historisch-synoptische Edition 1871–2009*. Lexetius.com, Mannheim 2010, s. 818–821.

104 Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuchs von 28. Juni 1935. RGBl, I, Nr. 70, 5. 7. 1935, s. 841.

105 SEIDL, Jan: *Křížácké tažení, či ostrov relativního bezpečí? Perzekuce homosexuality v protektorátu Čechy a Morava*. In: HIML, Pavel – SEIDL, Jan – SCHINDLER, Franz (eds.): *„Miluji tvory svého pohlaví.“ Homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Argo, Praha 2013, s. 214.

Vladimír Černý

Na území Protektorátu byla homosexualita u osob s protektorátní státní příslušností (tedy českého obyvatelstva – viz dále) stíhána stále podle trestního zákona z roku 1852, avšak po vydání tzv. Druhého nařízení k doplnění nařízení o výkonu trestního soudnictví v protektorátu Čechy a Morava z 5. května 1942 došlo ke změně v tom smyslu, že pohlavní styky českých mužů s německými měly být souzeny podle říšského práva. Nařízení protektorátní vlády č. 143/42 Sb. z 16. dubna 1942 přizpůsobovalo protektorátní trestní právo říšskému. V praxi to mj. znamenalo, že u osob starších 18 let bylo zakázáno vynášení podmíněných rozsudků.¹⁰⁶ Soudy na území Protektorátu postupovaly u těchto případů vesměs tvrdě a vynášeny byly i několikaleté tresty na svobodu. Rozbor několika kauz souvisejících s Brnem provedl ve své nedávno publikované studii Jan Seidl.¹⁰⁷ Pro svou sexuální orientaci byly nacisty v letech 1933–1945 pronásledovány desítky tisíc osob, které zpravidla končily v koncentračních táborech. Musely přitom nosit označení v podobě růžového trojúhelníku připevněného na vězeňském oděvu. V táborech se tito lidé stávali oběťmi mnohých brutálních lékařských experimentů a válku odhadem nepřežilo okolo 60 % vězňů.¹⁰⁸

V případě starobrněnského kláštera neumožňují dochované archivní dokumenty určit, kdy bylo definitivně rozhodnuto obžalovat Otakara Zadražila a čtyři další vězně mimo poslech zahraničního rozhlasu a neoprávněné držení zbraní také z homosexuality. Ve výslechových protokolech z druhé poloviny roku 1943 se zmínky o homosexuálním chování některých z vyšetřovaných osob ještě neobjevují a v soudním spisu Německého zemského soudu v Brně obsahuje tento trestný čin až rozsudek. Je tedy zjevné, že se spis nedochoval v kompletní podobě a některé protokoly i vyšetřovací zprávy zde chybí.

Proces před Německým zemským soudem v Brně

Případ starobrněnského kláštera byl nakonec projednáván před Zvláštním soudem při Německém zemském soudu v Brně. Kořeny této instituce spadají již do období krátce po okupaci českých zemí nacistickým Německem 15. března 1939. Následujícího dne byl vydán tzv. Výnos Vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.¹⁰⁹ Tento Výnos mimo jiné stanovil pouhou dvojnásobnou státní příslušnost občanů nově vzniklého státního útvaru, jež mohla být německá nebo protektorátní. Němci žijící na protektorátním území získali automaticky německé občanství, zatímco ostatní obyvatelé českých zemí se stali státními příslušníky Protektorátu. Dne 14. dubna 1939 došlo k vydání nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava, na jehož základě byla vytvořena hierarchie soudní soustavy pro německé státní příslušníky.¹¹⁰ V Protektorátu celkem vykonávalo činnost dvanáct úředních

106 Tamtéž, s. 216.

107 Tamtéž, s. 219–233, 244–250.

108 MUHROVÁ, Kateřina: *Vývoj právní úpravy postavení homosexuálů*. Magisterská diplomová práce. Kateřina dějin státu a práva Právnické fakulty MU, Brno 2010, s. 30–32. Viz http://is.muni.cz/th/170470/pravf_m/ (citováno k 8. 8. 2014).

109 Podrobněji k tomu viz naposledy MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Auditorium, Praha 2012, s. 16–26.

110 Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren. In: *RGBI*, I, Nr. 71, 15. 4. 1939, s. 752–754.

Gestapo proti katolické církvi

soudů (Amtsgerichte), dva zemské soudy v Praze v Brně (Deutsches Landesgerichte) a vrchní zemský soud (Deutsches Oberlandesgericht) sídlící v Praze. Těmto soudům podléhali ve vymezeném rozsahu také občané s protektorátní příslušností. Na území Čech a Moravy mimoto vykonávaly soudní moc Říšský soud (Reichsgerichtshof) a Lidový soudní dvůr (Volksgerechtshof). Onoho 14. dubna bylo dále vydáno nařízení o výkonu trestního soudnictví mající pro další vývoj zásadní význam.¹¹¹ Na jeho základě totiž mohli být protektorátní státní příslušníci stíháni německými soudy pro celou řadu trestných činů včetně zemězrady (Landverrat) a velezrady (Hochverrat). To se týkalo mnoha příslušníků domácích odbojových organizací, kteří byli v průběhu okupace zatčeni a postaveni před tyto typy německých soudů.¹¹²

Nejvýznamnější z nově zřízených soudních institucí v Brně byl Německý zemský soud sídlící v Mozartově ulici č. 2. Jeho vznik spadá do dubna 1939 a v krátké době bylo zajištěno personální složení. První zasedání Zemského soudu proběhlo 12. května 1939.¹¹³ Od 5. června téhož roku vyvíjela činnost také malá komora Zemského soudu rozhodující o odvolání proti rozsudkům českých soudů, v nichž byl odsouzen německý státní příslušník. Počátkem února 1940 byl zřízen tzv. Zvláštní soud (Sondergericht) při Německém zemském soudu. Zvláštní soudy vznikly v Německu již roku 1933 a jejich úkolem bylo postihovat projevy nepřátelské nacistickému režimu (slovní útoky na Adolfa Hitlera, nacistickou stranu NSDAP, úmyslné poškozování nacistických symbolů, vlajek atd.). Okruh jejich působnosti se ovšem v průběhu okupace rozšiřoval a posléze tyto soudy postihovaly také přečiny proti nařízení o válečném hospodářství, nedovolené držení zbraní, munice a výbušnin, poslech zahraničního rozhlasu a tzv. neoznámení trestného činu. Zvláštní soudy ovšem mohly rozhodovat i v kauzách, kdy bylo z politických důvodů žádoucí co nejrychlejší odsouzení obžalovaného. Kromě politických deliktů rozhodoval Zvláštní soud i v případech obecně kriminálních činů.¹¹⁴

Brněnský Zvláštní soud tvořil součást soudu zemského, avšak disponoval samostatným vedením včetně předsedy a senátu. Nejvíce osob k trestnímu stíhání předávalo tomuto soudu Gestapo a postupem doby byly stále častěji vynášeny rozsudky smrti. V letech 1939–1945 jich padlo 477, z toho 393 odsouzců (355 mužů a 38 žen) bylo skutečně popraveno. Celkem 234 odsouzců skončilo své životy v pankrácké věznici v Praze, 150 exekucí bylo vykonáno ve Vídni, sedm v Bratislavě a přímo v Brně byli popraveni pouze dva muži odsouzení k smrti zvláštním soudem.¹¹⁵ Došlo k tomu až 12. března 1945 a popravenými byli příslušník partyzánského oddílu Olga

-
- 111 Verordnung über die Ausübung der Strafgerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren. In: Tamtéž, s. 754–758.
- 112 K problematice trestního práva v protektorátu viz TAUCHEN, Jaromír: Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava. In: SCHELLE, Karel – HORÁKOVÁ, Monika – SALÁK, Pavel – TAUCHEN, Jaromír: *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. KEY Publishing, Ostrava 2010, s. 62–113.
- 113 VAŠEK, František: Vznik německého zemského soudu v Brně. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, roč. 5, č. 1, s. 106–109.
- 114 VAŠEK, František: Německý zvláštní soud (Sondergericht) v Brně – součást nacistického teroru na Moravě. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, roč. 5, č. 3, s. 420–429.
- 115 Tamtéž, s. 431.

Vladimír Černý

Květoslav Kolařík a spolupracovník partyzánů Alois Zavadil pracující jako přednosta železniční stanice v Morkovicích na Kroměřížsku.¹¹⁶ Zvláštní soud vynesl rozsudek smrti 10. března 1945 na přímý pokyn státního ministra a vyššího vedoucího SS a policie v Protektorátu Karla Hermanna Franka (1898–1945) a popravu oběšením provedl ve věznicí na Cejlu č. 71 neblaze proslulý kat z pankrácké věznice Alois Weiß, jehož přivezli z Prahy do Brna pouze za tímto účelem.¹¹⁷

Před Zvláštní soud při Německém zemském soudu v Brně byli nakonec také postaveni řeholníci a civilní zaměstnanci augustiniánského kláštera na Starém Brně. Obžaloba nesla datum 3. října 1944, ale zjevně se nejedná o konečnou verzi, protože ještě neobsahuje zmínky o homosexualitě. Obžaloba vinila Zadražila, Bednáře, Kubicu, Drápala, Péťu, Jančíka a Hejla z nedovoleného držení zbraní a munice, což byl přečin proti §§ 1, 2 a 7 nařízení o držení zbraní na území Protektorátu Čechy a Morava z 1. září 1939¹¹⁸ a dále proti § 1 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o změně předchozího z 6. května 1940.¹¹⁹ Zadražil, Kubica, Příbyl, Svoboda, Peška a Chatrný dále čelili obžalobě z poslechu zahraničního rozhlasu, přičemž šlo o přečin podle §§ 1, 2 nařízení říšského protektora o poslechu zahraničního rozhlasu z 1. září 1939.¹²⁰ Proces se konal 25. listopadu 1944. Předsedou tříčlenného senátu byl Dr. Gassauer, přísedícími Dr. Talkner a Dürwanger.

Teprve samotné odůvodnění rozsudku obsahuje podrobnosti ohledně odsouzení Otakara Zadražila a dalších čtyř mužů za homosexualitu. Nejtvrdší trest padl v případě Otakara Zadražila, jenž byl odsouzen za smilstvo proti přírodě, nedovolené ozbrojování a poslech zahraničního rozhlasu k trestu smrti a trvalé ztrátě cti. Richard Kubica za smilstvo proti přírodě (částečně s osobami mladšími 21 let) a nedovolené ozbrojování k osmi letům káznice a ztrátě cti na stejnou dobu. Ladislav Drápal za pomoc při nedovoleném ozbrojování ke dvěma a půl letům káznice, Alois Svoboda, Cyril Drápal a Jan Beck za smilstvo s muži, a sice Svoboda ke dvěma letům káznice, Drápal k devíti měsícům a Beck čtyřem měsícům. Za neoznámení úkrytu střelbyschopných zbraní pak byli odsouzeni Florian Jančík na jeden a půl roku káznice, Jaroslav Hejl na jeden rok a dva měsíce, Jaroslav Péťa na čtyři měsíce. Za poslech zahraničního rozhlasu Ladislav Příbyl na jeden a půl roku káznice a Alexandr Chatrný na rok. Jan Bednář s Josefem Peškou byli osvobozeni.¹²¹

116 Blíže k činnosti partyzánského oddílu Olga viz ČERNÝ, Vladimír: Partyzánský oddíl Olga. Krvavá cesta jedné odbojové skupiny. *Soudobé dějiny*, 2010, roč. 17, č. 1–2, s. 31–81.

117 Viz MZA, f. C 43, k. 317, spis 7 KLs So 18/45 Květoslav Kolařík a Alois Zavadil.

118 Verordnung des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren über den Waffenbesitz im Gebiete des Protektorats Böhmen und Mähren. In: *Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren*, 1939. Oberkommando des Heeres, Berlin, s. 62.

119 Verordnung des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Abänderung der Verordnung über den Waffenbesitz im Gebiete des Protektorats Böhmen und Mähren vom 6. Mai 1940. In: *Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren*, 1940, s. 187. In: *Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren*, 1940, s. 187.

120 MZA, f. C 43, k. 304, spis 4 KLs So 160/44, obžaloba Vrchního státního zastupitelství při Německém zemském soudu v Brně č. 4 Js 658/43, podepsán Dr. Kuhn, s. 171–178.

121 Tamtéž, rozsudek Zvláštního soudu při Německém zemském soudu v Brně v případě Otakara Zadražila a spol., s. 217–219.

Gestapo proti katolické církvi

Rozsudek z 25. listopadu 1944 zdůrazňoval Zadražilův částečně německý původ, zatímco u všech dalších šlo o Čechy. Nikdo z nich nebyl předtím trestán. Text měl i jasně rasistický charakter, protože jako zdroj Zadražilovy homosexuality zde byla uváděna historka z knězova dětství. Tehdy se ve věku osmi let údajně setkal s mladým, asi jedenadvacitiletým Židem, který jej pohlavně zneužil. Přibližně v roce 1929 se Zadražil seznámil s Aloisem Svobodou pracujícím v klášteře jako zahradník. Mezi oběma muži posléze vzniklo intimní přátelství trvající až do Zadražilova zatčení. Kněz také Svobodu často obdarovával a hodnota těchto darů dosáhla podle rozsudku celkové výše okolo 30 000 korun. Intimní styky se Zadražilem kratší dobu praktikoval i klášterní sluha Cyril Drápal. Pokud jde o Richarda Kubicu, homosexuální poměr mezi ním a Zadražilem začal roku 1936. Kubica měl také podle rozsudku pohlavně zneužít několik mladistvých ministrantů, mezi nimi častěji Jana Becka a další ve věku 13–18 let. Obdobným způsobem se k Beckovi choval i Zadražil.¹²²

Ve druhé části odůvodnění rozsudku byly podrobně popsány Zadražilovy manipulace se zbraněmi v období od poloviny dvacátých let až do zatčení v únoru 1943. Povědomí a účast na jejich ukrývání měli dále mít Jaroslav Drápal, Jančík, Hejl a Pěta. Bednář byl osvobozen z toho důvodu, že podle rozhodnutí soudu obstaral Zadražilovi revolyvery ještě před vznikem Protektorátu, a poté již neměl s případem nic společného.¹²³ Třetí část se pak zabývala okolnostmi nedovoleného poslechu zahraničního rozhlasu a čtvrtá zdůvodňovala výši trestu. Zadražila soud označil za psychopata, který je však trestně odpovědný za své činy.¹²⁴

Po ukončení procesu byl Otakar Zadražil převezen do pankrácké věznice a zde popraven stětím 22. února 1945.¹²⁵ Dochované archivní materiály také umožňují rekonstruovat osudy dalších odsouzených. Richard Kubica byl převezen z Brna do káznice St. Georgen v Bayreuthu, Ladislav Drápal a Alois Svoboda pak do káznice v Bernau.¹²⁶ Svoboda se ocitnul na svobodě již 15. března 1945 po odpykání trestu se započítáním vazby.¹²⁷ Již 4. téhož měsíce v Brně došlo po odpykání čtyřměsíčního trestu káznice k propuštění Jaroslava Pěti. Jančík s Příbylem měli trest odbyt vyšetřovací vazbou, takže byli propuštěni již v den vynesení rozsudku. Stejně tak se 25. listopadu 1944 ocitli na svobodě i Cyril Drápal, Bednář, Chatrný, Hejl a Peška.

Poválečné procesy před Mimořádným lidovým soudem v Brně

Zatčení udavači a příslušníci brněnské řídicí úřadovny Gestapa, mající podíl na případu augustiniánského kláštera, byli po skončení druhé světové války vesměs odsouzeni Mimořádným lidovým soudem (MLS) v Brně. Ten zahájil svou činnost 8. června 1945

122 Tamtéž, odůvodnění první části rozsudku v procesu s Otakarem Zadražilem a spol., s. 219–222.

123 Tamtéž, odůvodnění druhé části rozsudku v procesu s Otakarem Zadražilem a spol., s. 222–225.

124 Tamtéž, odůvodnění třetí a čtvrté části rozsudku, s. 225–230.

125 RAMEŠ, Karel: *Zalují. Pankrácká kalvárie* (část druhá), s. 811.

126 MZA, f. C 43, k. 304, spis KLs So 160/44, zprávy vrchního státního zastupitelství při Německém zemském soudu v Brně z 23. ledna 1945 o převozech odsouzených, s. 231–233.

127 Tamtéž, zpráva velitelství uniformované obecní policie Kroměříž ze 17. března 1945 určená Vrchnímu státnímu zastupitelství při Německém zemském soudu v Brně, s. 186.

Vladimír Černý

jako první z 24 retribučních soudů tohoto typu působících v českých zemích. Během své existence (v první fázi do 4. května 1947 a ve fázi druhé od 2. dubna do 31. prosince 1948) projednal případy více než 3000 osob, z nichž bylo přes 150 příslušníků nacistického bezpečnostního aparátu.¹²⁸

Retribuční soudnictví v Československu představuje pozoruhodný fenomén, jehož výzkumu je v posledních letech věnována poměrně značná pozornost.¹²⁹ Procesy před retribučními soudy postihly v letech 1945–1948 desítky tisíc osob, které byly obviněny z působení ve prospěch nacistické okupační moci. V jejich činnosti lze nalézt řadu negativních jevů, protože vzhledem k velkému množství obžalovaných se před soudy dostávaly nedostatečně vyšetřené případy a u mnoha odsouzených byla jejich vina velmi pochybná. Řada rozsudků také působí z dnešního pohledu nepřiměřeně, neexistovala vůči nim možnost opravných prostředků a případné žádosti odsouzených k smrti o milost neměly odkladný účinek. Kritice je možné podrobit i provádění veřejných exekucí (v Brně jich bylo z 83 trestů smrti vykonaných na základě rozsudků MLS provedeno veřejnou formou celkem 14) a problémy se zvládnutím kázně přihlížejících diváků. Názor na retribuční ostatně nebyl jednotný už v letech 1945–1948. Někteří z jejích kritiků považovali vynesené tresty za příliš tvrdé, jiní (zejména komunisté) naopak za příliš mírné. To lze dobře vyzporozovat nejen studiem dobového tisku jednotlivých politických stran,¹³⁰ ale i stenografických zápisů parlamentních debat týkajících se problematiky retribučního soudnictví.¹³¹

Na druhé straně je ovšem třeba zmínit také pozitiva spojená zejména s první fází retribučního soudnictví v letech 1945–1947. Jeho existence zjevně v mnoha případech zabránila exekucím podezřelých osob bez soudu. Zločiny nebyvalého rozsahu napáchané nacisty během okupace totiž vytvořily prostředí, v němž vládla u mnohých obyvatel Československa touha po okamžité a tvrdé odplatě. Vyskytlo se také mnoho samozvaných „soudců“, kteří nečekali na řádné prošetření těchto zločinů a brali „spravedlnost“ do vlastních rukou. Tak došlo zejména v prvních týdnech po skončení druhé světové války k mnoha násilnostem vůči německému obyvatelstvu majícím v řadě případů tragické následky.¹³² Nálady tohoto druhu panovaly na jaře

128 Podrobně viz ČERNÝ, Vladimír: Procesy s příslušníky nacistického bezpečnostního aparátu v Brně a jejich osudy v letech 1945–1956. In: ARBURG, Adrian von – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David a kol.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Matice moravská, edice Země a kultura ve střední Evropě, sv. 15, s. 393–435.

129 Viz zejména BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Tilia, Šenov u Ostravy 1998; STANĚK, Tomáš: *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Slezský ústav Slezského zemského muzea, Opava 2002; JARKOVSKÁ, Lucie: *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*. Prostor, Praha 2008; FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Academia, Praha 2010.

130 V Brně vycházela v letech 1945–1948 následující stranická periodika: Deníkem Československé strany lidové byla *Národní obrada*, zemským orgánem Československé strany národně socialistické *Slovo národa*, zemským orgánem Československé sociální demokracie na Moravě *Čin*, deníkem vyjadřujícím názory Komunistické strany Československa pak byla *Rovnost*.

131 Stenografické zápisy parlamentních diskusí z let 1945–1948 viz *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. Viz www.psp.cz/eknih/ (citováno k 8. 8. 2014).

132 Dosud nejpodrobněji se těmito událostmi zabýval STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Sešity ÚSD AV ČR sv. 41. ÚSD AV ČR, Praha 2005.

Gestapo proti katolické církvi

1945 i v Brně a lze je do určité míry pochopit vzhledem ke skutečnosti, jaké zločiny nacistický režim v tomto městě napáchal. Od ledna 1940 do dubna 1945 zde bylo provedeno okolo 700 poprav, mnoho dalších zatčených příslušníků odboje zemřelo během výslechů nebo bylo zlikvidováno ve věznicích, káznicích či koncentračních táborech. V průběhu druhé světové války zahynulo také 9700 židovských obyvatel Brna.¹³³ Rozsah těchto zločinů byl tedy mimořádný a utvrzoval české obyvatelstvo v názoru, že jejich pachatelé musí být tvrdě potrestáni. Urychlené vytvoření MLS a odsouzení prvních tří obžalovaných již 8. června 1945 tak zjevně zabránilo tragédiím, k nimž jinak mohlo dojít.

Základní právní normu používanou při rozsudcích MLS představoval dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribuční dekret).¹³⁴ Poprvé byl při projednávání případu souvisejícího s augustiniánským opatstvím použit během procesu s Helenou Frankovou a Jaroslavem Matouškem. Vyšetřování obou však proběhlo velmi úspěšně a k soudnímu přelíčení před MLS v Brně došlo již 24. července 1945, přičemž soudu předsedal JUDr. Ladislav Selucký. Veřejným žalobcem byl JUDr. Jan Karlík. Soudní proces trval jen krátce, a to od 9.00 do 13.10 hodin včetně půlhodinové porady předsedy se čtyřmi přísedícími (soudci z lidu) o rozsudku. Ohledně Matouškovy viny se členové tribunálu shodli jednomyslně, avšak u Frankové byl při hlasování jen těsně zamítnut návrh na trest smrti v poměru 3:2.¹³⁵ Rozsudek tedy v jejím případě zněl doživotní těžký žalář, přičemž kromě udání řeholníků ze Starého Brna byla uznána vinnou udáním Libuše Svobodové pro vymyšlenou urážku německého národa roku 1942 a Leo Bezděka na Policejním ředitelství v Brně pro protiněmecké smýšlení.

Matoušek byl uznán vinným z udání mnichů a civilních pracovníků starobrněnského kláštera pro přechovávání zbraní a poslech cizího rozhlasu, což mělo za následek zatčení a popravu Lukáše se Zadražilem a věznění ostatních. Jednalo se tedy o zločin udavačství podle § 11 dekretu č. 16/1945 Sb. a Franková se dopustila též zločinu veřejného násilí nebezpečným vyhrožováním (udáním Gestapu) obyvatelům domu v Dlouhé ulici č. 10 podle § 5, odst. 2 téhož dekretu. Rozsudek zněl v Matouškově případě na trest smrti, který měl být vykonán veřejně.¹³⁶ Exekuci provedl popravčí Rudolf Pleskač téhož dne v 18 hodin na dvoře tzv. Jahnovy tělocvičny, Údolní ulice č. 3.¹³⁷ Tato budova představovala jedno z center brněnských nacistů v krizovém období března 1939 a zjevně z toho důvodu byla po válce vybrána jako místo výko-

133 MITÁČEK, Jiří (ed.): *V utrpení a boji. Brněnští Židé v osudových momentech XX. století*. Moravské zemské muzeum, Brno 2012, s. 3.

134 Text dekretu viz např. JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*. Doplněk – ÚSD AV ČR, Brno – Praha 2002, s. 237–249.

135 MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, zápis průběhu hlavního přelíčení s Jaroslavem Matouškem a Helenou Frankovou před Mimořádným lidovým soudem v Brně a poradní protokol z 24. července 1945, s. 37–43.

136 Tamtéž, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Brně nad Helenou Frankovou a Jaroslavem Matouškem z 24. července 1945, s. 45–47.

137 Tamtéž, protokol o popravě Jaroslava Matouška z téhož dne, s. 44.

Vladimír Černý

nu veřejných poprav na základě rozsudku retribučního soudu. Podle dobového tisku Matoušková *exekuce, již přiblížil jen malý počet diváků, měla hladký průběh.*¹³⁸

Osudy Heleny Frankové byly po vynesení rozsudku následující: Nejprve ještě několik týdnů setrvala ve věznici Krajského soudu trestního v Brně na Cejlu č. 71, odkud byla 6. září 1945 transportována do trestnice pro ženy v Řepích u Prahy.¹³⁹ Dále putovala 25. července 1949 do trestního ústavu pro ženy ve Znojmě, 18. prosince 1951 následoval transport do věznice v Mladé Boleslavi a 23. března se místem jejího nedobrovolného pobytu stal Útvar nápravného zařízení Svatý Jan pod Skalou. Zde hodnocení vězeňkyně ze strany dozorcího personálu konstatovalo, že byla již čtyřikrát disciplinárně trestána a *během trestu se projevila jako neukázněná, nesnášenlivá a drzá k příslušníkům.*¹⁴⁰ Přesto byl Frankové amnestií prezidenta republiky z 8. června 1954 trest doživotního těžkého žaláře změněn na odnětí svobody ve výši 15 let.¹⁴¹ Dotyčná pak byla 7. března 1955 přemístěna do věznice č. 1 v Pardubicích a zde ji také zastihla zpráva, že Komise pro podmíněné propuštění při Krajském soudu v Pardubicích rozhodla 19. května 1955 o jejím podmíněném propuštění na zkušební dobu 8 let s podmínkou zákazu pobytu v okrese Brno po tuto dobu. V odůvodnění rozhodnutí bylo navzdory výše uvedeným kritickým poznámkám k chování Frankové ve vězení uvedeno: *Chování odsouzené po dobu výkonu trestu nejsou vytykány závady, po stránce pracovní není hodnocena, neboť pro špatný zdravotní stav a pracovní neschopnost nebyla k pracovním úkonům zařazována. Odsouzená trpí degenerativními změnami páteře krční a bederní a nervovými obtížemi, arteriosklerosou aorty a těžkou neurastenií. Dosud odpykaná část trestu splnila svůj výchovný účel.*¹⁴² Franková pak byla 20. května 1955 propuštěna, takže se započítáním vazby od 18. května 1945 strávila ve věznicích více než deset let. Poté žila v Praze, datum jejího úmrtí není autorovi této studie známo.

Počátkem roku 1947 bylo postupně dokončováno vyšetřování příslušníků brněnské řídicí úřadovny Gestapa, kteří se na případu augustiniánského opatství podíleli. Jako první proběhl dne 9. ledna 1947 před MLS proces s bývalým kriminálním tajemníkem Gottliebem Soukupem. Ten se během vyšetřování ve svém prvním protokolu o případu starobrněnského kláštera vůbec nezmínil a ke změně výpovědi jej donutilo až usvědčení ze strany řeholníka Jančíka, který se na Soukupa z doby své vyšetřovací vazby dobře pamatoval.¹⁴³ Soudu předsedal JUDr. Legát, žalobu zastupoval JUDr. František Malášek. Přelíčení bylo zahájeno v 9.30 hodin a skončilo v 14.00 hodin téhož dne vynesením trestu smrti, na čemž se předseda s přísedícími shodli jednomyslně.¹⁴⁴ Soukup působil u brněnského Gestapa od března 1939 až do konce

138 Starobrněnský klášter ve spárech udavačů. *Slovo národa*, 25. července 1945, s. 3.

139 MZA, f. C 141, k. 95, inv. č. 466, spis Lsp 51/45, oznámení Správy věznic Krajského soudu trestního v Brně z 6. září 1945 o převozu Heleny Frankové. Určeno Mimořádnému lidovému soudu v Brně, s. 49.

140 Tamtéž, Zpráva Útvaru nápravného zařízení Svatý Jan pod Skalou určená Lidovému soudu v Brně z 6. května 1953, s. 60.

141 Tamtéž, zpráva Ministerstva spravedlnosti v Praze určená Lidovému soudu v Brně z 21. června 1954 o udělení amnestie Heleně Frankové, s. 62.

142 Tamtéž, usnesení Komise pro podmíněné propuštění při Krajském soudu v Pardubicích o propuštění Heleny Frankové z 19. května 1955, s. 74.

143 MZA, f. C 141, k. 229, inv. č. 2685, spis Lsp 1794/46, Konečná zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně o vyšetřování činnosti Gottlieba Soukupa datovaná 1. listopadu 1946, s. 4–9.

Gestapo proti katolické církvi

války a podílel se na mnoha akcích vůči odbojovým organizacím i židovskému obyvatelstvu. Měl také účast na masakru 60 účastníků nezdařeného povstání ve Velkém Meziříčí 7. května 1945. Za to byl uznán vinným ze zločinů podle §§ 2, 3, 7 a 9 dekretu č. 16/1945 Sb., přičemž podíl na akci proti starobrněnskému klášteru soud kvalifikoval jako zločin proti osobám dle § 7, odstavec 1–3 tohoto dekretu.¹⁴⁵ Téhož dne v 16.08 hodin byl Soukup neveřejně popraven katem Rudolfem Pleskačem na dvoře věznice Krajského soudu trestního v Brně, Cejl 71.¹⁴⁶

Jako druhý v pořadí se 15. ledna 1947 dostal před soud bývalý kriminální tajemník Otto Kriegisch. Tribunálu v tomto případě předsedal JUDr. Ferdinand Pásek a žalobu zastupoval JUDr. Karel Dusík. Proces byl zahájen v 10.45 hodin a již v 12.30 hodin vynesl předseda rozsudek, na němž se jednomyslně shodl se všemi přísedícími během desetiminutové porady.¹⁴⁷ Stejně jako v Soukupově případě, byl i nyní vynesen trest smrti. Odůvodnění rozsudku uvádělo, že Kriegisch byl členem SS v hodnosti Sturmscharführera, podporoval nacismus svou prací pro Gestapo a na území Protektorátu se zúčastnil mnoha akcí proti domácímu odboji. Vyšetřoval a zatýkal osoby, z nichž některé byly odsouzeny k smrti a jiné k mnohaletému vězení. Jednalo se tedy o zločiny proti státu a osobám podle §§ 2, 3, 5 a 7 dekretu č. 16/1945 Sb.¹⁴⁸ Exekuci vykonal téhož dne neveřejně na dvoře věznice Krajského soudu trestního v Brně popravčí Rudolf Pleskač v 14.37 hodin.¹⁴⁹

Proces s kriminálním asistentem Wolfgangem Karstenem následoval 29. ledna 1947. Obžaloba jej vinila z členství v organizaci SS, kde dosáhl hodnosti Oberscharführera, a dále z dobrovolné práce pro Gestapo od 21. března 1939, přičemž se podílel na mnoha akcích proti domácímu hnutí odporu.¹⁵⁰ Tribunálu předsedal JUDr. Bainer, žalobu zastupoval JUDr. František Hevelka. Proces byl zahájen v 11.45 hodin a Karsten se během své výpovědi přiznal, že měl podíl na zatýkání celkem 40–60 osob, z toho dvou v případě augustiniánského opatství. Před soudem vystoupil jako svědek i P. Jančík, který o Karstenově chování během výslechů uvedl: *Nebil mne a říkal, že má jiný prostředek. Mám za to, že myslil zostřený výslech. [...] Výsledky naše vedl Soukup. Obžalovaný napsal jen konečnou zprávu. Byli jsme vyslýcháni na církevním oddělení dole.*¹⁵¹ *Musím říci, že co u nás nebylo plně prokázáno, vynechal ve své konečné zprávě.*¹⁵² Když byl Karsten předsedou soudu dotázán, zda chce něco k Jančíkově výpovědi podotknout, prohlásil, že svědek vypovídá tak, jak se to skutečně stalo.¹⁵³

144 Tamtéž, zápis průběhu hlavního líčení s Gottliebem Soukupem před MLS v Brně a poradní protokol z 9. ledna 1947, s. 127–135.

145 Tamtéž, Rozsudek MLS Brno nad Gottliebem Soukupem z 9. ledna 1947, s. 137–138.

146 Tamtéž, protokol o popravě Gottlieba Soukupa z téhož dne, s. 139.

147 MZA, f. C 141, k. 240, inv. č. 2796, spis Lsp 1913/46, zápis průběhu hlavního líčení a poradní protokol z procesu s Ottou Kriegischem před MLS v Brně 15. ledna 1947, s. 64–69.

148 Tamtéž, rozsudek MLS Brno nad Ottou Kriegischem ze stejného dne, s. 70–71.

149 Tamtéž, protokol o popravě Orty Kriegische z téhož dne, s. 75.

150 MZA, f. C 141, k. 236, inv. č. 2785, spis Lsp 1902/46, obžaloba Wolfganga Karstena vypracovaná veřejným žalobcem při MLS v Brně 18. listopadu 1946, s. 110.

151 Míněno v přízemí budovy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, kde řídicí úřadovna Gestapa sídlila.

152 MZA, f. C 141, k. 236, inv. č. 2785, spis Lsp 1902/46, zápis průběhu hlavního líčení s Wolfgangem Karstenem před MLS v Brně 29. ledna 1947, s. 113.

153 Tamtéž.

Vladimír Černý

Proces s Karstenem skončil v 13.55 hodin, přičemž během desetiminutové porady o rozsudku jeden z přísedících hlasoval pro trest smrti, zbývající tři společně s předsedou však pro trest doživotního těžkého žaláře.¹⁵⁴ Tento trest byl tedy vynesen při čtení rozsudku. Karstena tribunál uznal vinným z členství v organizaci SS a podpory nacistického hnutí tím, že se dobrovolně přihlásil do služeb Gestapa. Dále byl odsouzen za zavinění ztráty svobody většího počtu obyvatel republiky, podílu na jejich deportacích do věznic či koncentračních táborů a způsobení smrti řady osob. Soud ohodnotil tuto činnost jako zločiny proti státu podle §§ 2 a 3 dekretu č. 16/1945 Sb., dále zločiny proti osobám dle §§ 5/2a, 7/1 a 7/3 téhož dekretu. Za takové zločiny stanovil velký retribuční dekret trest smrti, ale soud použil ustanovení § 29, odstavec 2, který umožňoval snížit uložený trest. Karsten vyvázl z oprátky s odůvodněním, že *během průvodního řízení bylo zjištěno, že obžalovaný v několika těžkých případech naprosto nezjistně intervenoval ve prospěch zatčených, takže tito místo aby byli odesláni do koncentračního tábora anebo na smrt, byli propuštěni.*¹⁵⁵ Rozsudek tedy zněl na doživotí zostřené čtvrtletně tvrdým ložem. Obligátní dodatkové tresty spočívaly v trvalé ztrátě občanské cti a propadnutí celého jmění ve prospěch státu. Trest si měl Karsten odpykat v nucených pracovních oddílech.

Po odsouzení byl Karsten 14. února 1947 převezen do věznice na Mírově.¹⁵⁶ Dne 14. listopadu 1951 následoval transport do vězeňského ústavu v Ostrově u Karlových Varů, kde pobyl až do 23. května 1955. Poté byl převezen do liberecké věznice a 23. května téhož roku do Nápravného pracovního tábora Boreč. Mezitím došlo na základě prezidentské amnestie z 9. května ke snížení trestu na 25 let odnětí svobody, avšak ani toto nemělo mít dlouhého trvání.¹⁵⁷ Podobně jako u ostatních retribučních vězňů německé národnosti, byl totiž i Karstenovi rozhodnutím Generální prokuratury ČSR v prosinci 1955 zbytek trestu prominut a dotčným měl být vysídlen na území Spolkové republiky Německo.¹⁵⁸ Došlo k tomu 12. dubna 1956. Další Karstenovy osudy nelze z dostupných archiválií zjistit.

Dne 23. dubna 1947 se konal proces s Leopoldem Gahleithnerem, přičemž tehdy předsedal soudu JUDr. Ferdinand Pásek a žalobu zastupoval JUDr. František Malášek. Přelíčení bylo zahájeno dopoledne v 9.30 hodin a Gahleithner jen těsně unikl vynesení trestu smrti, protože v průběhu dvacetiminutové porady o rozsudku hlasovali dva přísedící pro smrt a předseda se zbývajícími dvěma přísedícími pro doživotní těžký žalář. Tento rozsudek byl tedy v 13.00 hodin vynesen.¹⁵⁹ V jeho zdůvodnění byl podíl na akci vůči starobrněnskému klášteru kvalifikován jako zločin proti osobám podle § 7/1, 3 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. s tím, že odsouzený

154 Tamtéž, poradní protokol v případě Wolfganga Karstena sepsaný 29. ledna 1947, s. 117.

155 Tamtéž, rozsudek MLS Brno nad Wolfgangem Karstenem z téhož dne, s. 118.

156 Tamtéž, zpráva věznice krajského soudu trestního v Brně o převezení Wolfganga Karstena na Mírov z 14. února 1947 určená Mimořádnému lidovému soudu v Brně, s. 123.

157 Tamtéž, materiály vztahující se k věznění Wolfganga Karstena na území Československa, s. 124–138.

158 Tamtéž, usnesení generálního prokurátora o upuštění od zbytku trestu v případě Wolfganga Karstena. Datováno 12. prosince 1955, s. 139.

159 MZA, f. C 141, k. 272, inv. č. 3131, spis Lsp 266/47, zápis o průběhu hlavního líčení s Leopoldem Gahleithnerem a poradní protokol z 23. dubna 1947, s. 186–189.

Gestapo proti katolické církvi

v březnu 1943 v Brně ve službách a v zájmu Německa v součinnosti s židovským konfidentem Weissem, usvědčiv Fulgence Jančíka, pátera v Brně z přechovávání zbraní, zavinil ztrátu svobody tohoto československého občana.¹⁶⁰ Odsouzený bývalý vrchní kriminální inspektor Gestapa byl poté 16. května 1947 předán do trestnice na Mírově k dalšímu odpykání trestu.¹⁶¹ Následovalo postupné přemísťování do věznic ve Znojmě, Plzni-Borech a Ostrově u Karlových Varů. Amnestií prezidenta republiky ze dne 9. května 1955 byl Gahleithnerovi doživotní trest zmírněn na 25 let vězení.¹⁶² Poté jej krátce věznili v Liberci a odtud byl 23. května 1955 dodán do Nápravně pracovního tábora Boreč. Dále putoval 21. června téhož roku do Ústředního pracovního střediska v Praze a 15. prosince 1955 mu byl usnesením Generální prokuratury zbytek trestu promínut.¹⁶³ O tři dny později byl vysídlen do Rakouska. Datum jeho úmrtí není známo.

K procesu s Markétou Novákovou a Franzem Hornischem došlo až v průběhu obnovené fáze retribuice. Stalo se tak po komunistickém uchopení moci v Československu, kdy byly retribuční soudy obnoveny na celém území republiky zákonem č. 33/1948 Sb. z 25. března 1948 s platností od 2. dubna téhož roku. V tomto období zasedaly dva typy senátů. Nové případy měly projednávat tříčlenné skládající se z předsedy a dvou přísedících. Pětičlenné ve složení předseda a čtyři přísedící potom dostaly na starost případy, kdy mělo dojít k reviznímu řízení už jednou projednávaných kauz. Rozsudky smrti musely být u tříčlenných soudů schvalovány jednomyslně, u pětičlenných bylo třeba souhlasu alespoň čtyř členů tribunálu.¹⁶⁴ Průběh retribuice byl nyní pod dozorem akčních výborů Národní fronty, které vydávaly doporučení, na jejichž základě ministerstvo spravedlnosti ukončovalo probíhající případy, nebo naopak požadovalo odsouzení konkrétních osob. Jednalo se tedy o zjevné zasahování do činnosti soudů a negativně kromě toho vyznívá i další skutečnost. Soudy totiž obdržely pokyn z ministerstva, že mají brát zřetel na majetkové a sociální poměry odsouzených a podle toho také rozhodovat.¹⁶⁵ V této podobě fungovaly tribunály do 31. prosince 1948, kdy retribuční soudnictví v Československu definitivně skončilo. V Brně bylo během druhé fáze retribuice projednáváno 457 případů. Částečně se přitom jednalo o osoby, jež byly do Československa vydány americkými či sovětskými úřady od dubna 1947 do prosince 1948, takže z tohoto důvodu nemohly být souzeny v první fázi činnosti MLS.

To byl také případ Franze Hornische, který se nacházel ve vazbě od 15. listopadu 1947. Nováková během vyšetřování opakovaně popírala jakoukoliv účast na případu a své autorství udavačských dopisů. Tak například po vzetí do vazby během výslechu

160 Tamtéž, rozsudek MLS Brno nad Leopoldem Gahleithnerem z 23. dubna 1947, s. 190–191.

161 Tamtéž, zpráva ředitelství věznice na Mírově ze 17. května 1947 o převzetí Leopolda Gahleithnera určená Krajskému soudu trestnímu v Brně, s. 196.

162 Tamtéž, zpráva Krajské prokuratury v Karlových Varech z 11. května 1955 informující o zmírnění trestu Leopolda Gahleithnerovi určená Krajskému soudu trestnímu v Brně, s. 211.

163 Tamtéž, zpráva Generální prokuratury v Praze týkající se upuštění od výkonu zbytku trestu v případě Leopolda Gahleithnera určená Okresní prokuratuře v Brně, s. 217.

164 BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu*, s. 75–76.

165 KOČOVÁ, Kateřina: Druhá retribuice. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. *Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 3–4, s. 594–596.

Vladimír Černý

23. září 1948 prohlásila: *Žádné anonymní dopisy jsem na Gestapo nikdy neposlala, k čemuž jsem neměla ani důvodů, protože jsem se všemi v nemocnici žila ve shodě. Ani na nikoho ze starobrněnského kláštera jsem nepsala žádné udání, poněvadž také se členy tohoto kláštera jsem žila v přátelství. Při svém výsledku na Gestapu mně otisky prstů brány nebyly, a neodpovídá tedy tvrzení Hornischovo pravdě.*¹⁶⁶ Vyšetřovatelé však tato tvrzení nepovažovali vzhledem ke shromážděným důkazům za relevantní a v obžalobě z 28. října téhož roku bylo u Novákové uvedeno, že *na jaře 1943 v Brně využívající situace přivoděné nepřátelskou okupací a v zájmu Německa udala příslušníky starobrněnského kláštera z protiněmeckého jednání*, což bylo kvalifikováno jako zločin udavačství podle § 11 dekretu č. 16/1945 Sb.¹⁶⁷

Hlavní líčení s Novákovou a Hornischem proběhlo u Mimořádného lidového soudu v Brně dne 3. prosince 1948 za předsednictví krajského soudce JUDr. Štěpána. Žalobu zastupoval JUDr. František Malášek. Proces začal v 10.00 hodin a na rozdíl od Hornische, který po zahájení prohlásil, že se částečně cítí vinným, Nováková opět zdůrazňovala svou nevinu. V Hornischově případě se projednávala jeho účast na obsazení klíčových budov ve městě brněnskými nacisty v březnu 1939, dále působení u Gestapa a členství v nacistických organizacích, zejména SS, kde dosáhl hodnosti Oberscharführera. Poté již došlo na starobrněnský klášter, přičemž Hornisch znovu opakoval: *V nemocnici jsem zjistil stroj, na kterém by mohlo být udání psáno. Bylo to zasláno do Prahy a tak podle otisků prstů se zjistila pisatelka. Byla to ošetřovatelka Markéta Nováková. Tato se ve vazbě přiznala.*¹⁶⁸ Další část otázek předsedy i žalobce směřovala k akci proti příslušníkům desantu Calcium vyslaného do Protektorátu 4. dubna 1944 z Velké Británie. Gestapo se dostalo parašutistům na stopu a připravilo na ně past u obce Netín, kde v přestřelce 23. června padl velitel desantu ppor. JUDr. Jaroslav Odstrčil.¹⁶⁹ Svou účast na akci odůvodňoval Hornisch tím, že v týdnu jejího konání měl právě pohotovost, a proto se musel podílet na této rozsáhlé operaci, ačkoliv byl zaměstnancem církevního referátu a se záležitostmi týkajícími se parašutistů neměl jinak nic společného. Nováková během výpovědi neustále opakovala svou nevinu a uváděla, že k jejímu zatčení v lednu 1943 došlo v souvislosti s poslechem zahraničního rozhlasu a přechovávání Říši nepřátelského letáku, nikoliv s udavačskými dopisy. Poté byla provedena konfrontace, při níž oba obžalovaní trvali na svých výpovědích a Hornisch dodal: *Je vyloučeno, aby byla zatčena pro poslouchání cizího rozhlasu. To by nebyla na našem oddělení, tj. církevním oddělení.*¹⁷⁰

166 MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48, zápis výsledku Markéty Novákové 23. září 1948 u Krajského soudu trestního v Brně, s. 54.

167 Tamtéž, obžaloba Franze Hornische a Markéty Novákové datovaná 28. října 1948. Vypracoval JUDr. František Malášek, s. 63.

168 Tamtéž, zápis průběhu hlavního líčení před MLS v Brně s Franzem Hornischem a Markétou Novákovou 3. prosince 1948, s. 66.

169 Podrobnosti viz ŠOLC, Jiří: *Bylo málo mužů. Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. Merkur, Praha 1991, s. 133–137. Archivní materiály k poválečnému vyšetřování akce Gestapa u Netína viz zejména spis vrchního kriminálního asistenta brněnského Gestapa Ludwiga Mayerhofera – MZA, f. C 141, k. 251, inv. č. 2912, spis Lsp 2051/46.

170 MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48, pokračování zápisu průběhu hlavního líčení s Franzem Hornischem a Markétou Novákovou před MLS v Brně 3. prosince 1948, s. 68.

Gestapo proti katolické církvi

Po výpovědích obou obžalovaných byly čteny některé pasáže ze spisů Frankové a Matouška a kromě toho dvanácti příslušníků brněnské řídicí úřadovny Gestapa, kteří se nějak podíleli na akcích proti starobrněnskému klášteru či desantu Calcium. Poté již předseda prohlásil jednání za skončené, když náhle došlo k dramatické situaci, která v podstatě rozhodla o odsouzení Frankové. K přelíčení se totiž na poslední chvíli dostavila čtyřicetiletá Vlasta Dočkalová z Brna, která byla zatčena Gestapem 12. března 1943 a následně vězněna v ženském oddělení věznice na Cejlu společně s Novákovou. Dotyčná prohlásila: *Když jsem byla na kobce již delší dobu, nevím přesně, jak dlouho, mohlo to být asi 4–5 neděl, přišla na tzv. Zugangen obžalovaná M. Nováková, o níž jsme se všechny domnívaly, že je Češka. Byla velmi sklíčená, plakala, a proto jsme pokládaly za svou povinnost ji utěšovat. Když jsme se jí ptaly, proč byla zatčena, řekla, že proto, že jí Gestapo podezřívá, že udala starobrněnský klášter. Byla to jediná žena, která chodila v noci na výslechy. Velmi tím trpěla a po výsleších se vracela zcela vyčerpaná. Jednou odpoledne si mě obžalovaná zavolala a ptala se mě, co se stane tomu, kdo píše na Gestapo anonymní dopisy. Já jsem jí řekla, že je to rozdílné, podle toho, zda je udání pravdivé, nebo vymyšlené. Je-li to pravda, je propuštěn. Když to však pravda není, trestá se to jako zatěžování Gestapa. Na to mi obžalovaná řekla celý svůj případ. Obžalovaná měla známost s nějakým páterem ze starobrněnského kláštera, jméno si již nepamatuji, a počítala s tím, že po jeho smrti jí připadne její¹⁷¹ majetek. Když tento pak v r. 1939 zemřel, klášter jí pochopitelně nic nedal. Proto ze msty napsala ono udání.*¹⁷² Toto svědectví bylo klíčové, protože potvrzovalo Hornischovu verzi případu. Nováková také po vystoupení Vlasty Dočkalové přiznala, že měla poměr s Páterem Anselmem, který zemřel 15. června 1939. Obvinění z napsání udavačských dopisů však nadále popírala, takže Dočkalová ještě dodala: *Neříkala nám nic o letáku nebo o tom, že by byla zatčena proto, že měla poslouchat cizí rozhlas. Výslovně nám řekla, že je podezřelá jako udavačka a že je neprávem obviňována. [...] Vím to sto procentně, že se o letáku nebo poslouchání cizího rozhlasu absolutně nezmínila.*¹⁷³

Následovala porada o rozsudku, na němž se předseda i oba přísedící jednomyslně shodli. Obžalovaní byli uznáni vinnými, přičemž u Hornische se jednalo o zločiny proti státu podle §§ 1, 2 a 3 dekretu č. 16/1945 Sb. a § 6/1, 2 zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Trest byl vyměřen ve výši 20 let těžkého žaláře zostřeného čtvrtletně tvrdým ložem. Nováková pak byla uznána vinnou ze zločinu udavačství dle § 11 dekretu č. 16/1945 Sb. a odsouzena k pěti letům těžkého žaláře, také zostřeného čtvrtletně tvrdým ložem. Dodatkové tresty obsahovaly u Hornische ztrátu občanské cti na doživotí, u Novákové na deset let a jejich majetek propadl ve prospěch státu. Trest si měli odpykat v nucených pracovních oddílech.¹⁷⁴

Po vynesení rozsudku byli oba nejprve dále vězněni ve věznicí Krajského soudu trestního v Brně na Cejlu, kde již prožili vyšetřovací vazbu. Odtud byla Nováková

171 Zde se zřejmě jedná o chybu v zápisu, mělo zde správně být slovo „jeho“.

172 MZA, f. C 141, k. 87, inv. č. 395, spis Ls 418/48, pokračování zápisu průběhu hlavního líčení s Franzem Hornischem a Markétou Novákovou před MLS v Brně 3. prosince 1948, s. 69.

173 Tamtéž, s. 70.

174 Tamtéž, rozsudek MLS Brno nad Franzem Hornischem a Markétou Novákovou z 3. prosince 1948, s. 79–84.

Vladimír Černý

14. prosince 1948 předána k dalšímu výkonu trestu do věznice Krajského soudu Znojmo a Hornisch 19. ledna 1949 do věznice na Mírově. Komise pro podmíněné propuštění u Krajského soudu v Brně se 3. listopadu 1952 usnesla na základě § 33 trestního zákona na podmíněném propuštění Novákové na zkušební dobu dvou let. Odůvodněno bylo jednak věkem odsouzené a také skutečností, že během výkonu trestu nebyla ani jednou disciplinárně trestána.¹⁷⁵ K propuštění došlo 12. listopadu téhož roku.¹⁷⁶ Poté žila v brněnské čtvrti Komárov, datum úmrtí se zjistit nepodařilo. Hornische převezli 4. ledna 1955 do věznice v Leopoldově a 9. června téhož roku bylo usnesením Generálního prokurátora upuštěno od zbytku výkonu trestu.¹⁷⁷ Dne 22. června byl transportován do věznice v Chebu a 21. července vysídlen na území Spolkové republiky Německo.¹⁷⁸ Tento proces byl definitivně posledním, v jehož průběhu se projednával případ starobrněnského kláštera.

Závěr

Celková bilance tedy vypadala následovně: V letech 1943–1944 odsoudil nacistický soud k smrti vrátného Martina Lukáše a kněze Otakara Zadražila, kteří byli popraveni v pankrácké sekýrárně. Dalších 10 osob odcházelo od soudu s tresty káznice v celkové výši 19 let a jeden měsíc. S výjimkou zvláště projednávaného Lukášova případu se však ostatní dostali před soud až koncem listopadu 1944. Důležité také bylo, že vzhledem k tehdejší rapidně se zhoršující vojenské i politické situaci nacistického Německa již nacisté nepřikročili ke konfiskaci klášterního majetku. Celá kauza tak zdaleka neměla pro Gestapo takový výsledek, jaký zřejmě původně očekávalo. Ani ohlas procesu mezi veřejností zjevně nemohl být velký. Na stránkách dobového tisku lze totiž nalézt pouze stručnou zmínku o popravě Martina Lukáše v článku nadepsaném *Škůdci národa popraveni*. Tato zpráva mimoto oznamovala exekuci dalších devíti osob odsouzených v případech se Starým Brnem nesouvisejících. K samotnému Lukášovi úřední oznámení kromě personálních údajů uvádělo pouze to, že *přechovával po léta střelnou zbraň s příslušnou municí*.¹⁷⁹ K procesu se Zadražilem a ostatními však německy či česky psaný tisk vydávaný v Brně (*Brünner Tagblatt*, *Brünner Abendblatt*, *Moravské noviny* aj.) žádnou zprávu neuveřejnil. Příčina spočívá zřejmě ve faktu, že se Brno v době konání procesu vzpamatovávalo z těžkého náletu provedeného bombardéry americké 15. letecké armády dne 20. listopadu 1944. Úder si vyžádal přes 400 obětí na životech a způsobil rozsáhlé materiální škody.¹⁸⁰ Právě tato katastrofa tehdy stála z pochopi-

175 Tamtéž, usnesení Komise pro podmíněné propuštění u Krajského soudu v Brně v případě Markéty Novákové ze dne 3. prosince 1952, s. 100.

176 Tamtéž, zpráva Útvaru nápravného zařízení Znojmo o propuštění Markéty Novákové datovaná 15. února 1953 určená Lidovému soudu trestnímu v Brně, s. 109.

177 Tamtéž, usnesení generálního prokurátora o upuštění od zbytku trestu Franzi Hornischovi z 9. června 1955, s. 123.

178 Tamtéž, vyznění o vysídlení Franze Hornische zaslané Útvarem nápravného zařízení v Chebu Okresní prokuratuře v Brně 21. července 1955, s. 128.

179 Škůdci národa popraveni. *Moravské noviny*, 1943, 4. října 1943, s. 2.

180 Podrobně viz VLČEK, Martin: *Spojenecké nálety na Brno v letech 1944–1945*. Magisterská diplomová práce. Historický ústav FF MU, Brno 2006, s. 51–67. Viz http://is.muni.cz/th/40313/ff_m/ (citováno k 8. 8. 2014).

Gestapo proti katolické církvi

telných důvodů v centru pozornosti, a proces s řeholníky augustiniánského opatství tedy v nastalé atmosféře větší ohlas nevyvolal. Specifické je v tomto případě odsouzení P. Zadražila a dalších čtyř osob za homosexuální přečiny, což mělo zjevně přispět k diskreditaci katolické církve.

Po skončení druhé světové války se před Mimořádným lidovým soudem v Brně ocitlo celkem pět příslušníků Gestapa, kteří se na vyšetřování případu augustiniánského kláštera podíleli, a mimo ně také tři udavači. Vynesené rozsudky byly velmi přísné a padly celkem tři tresty smrti, tři doživotí, jednou 20 let a jednou pět let těžkého žaláře. Je však třeba konstatovat, že pouze v případech zmíněných udavačů byl podíl na zásahu Gestapa vůči klášteru hlavním důvodem odsouzení. U všech příslušníků Gestapa se naopak jednalo jen o jeden z bodů obžaloby a dotyční byli souzeni také za další těžké zločiny. Průběh procesů s osobami majícími podíl na kauze starobrněnského kláštera nijak nevybočoval z tehdejšího způsobu konání hlavních líčení mimořádných lidových soudů.